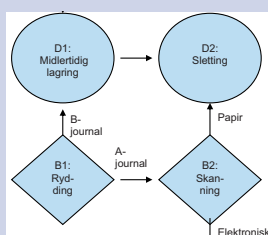

nordisk ARKIVNYT

2 • 2006

Utredning om arkivdepot
for sykehusarkiver

57

Internationell
evaluering slutförd

60

Kungsholmen
i frontlinjen

66

Ny viden
– gamle idéer

Gamle idéer
– ny viden

80

Sammenlægges National-
arkivet og National-
biblioteket i Island?

78

HOVEDREKAKTØR

Eiríkur G. Guðmundsson
Nationalarkivet, Reykjavík
e-post: eirikur@skjalasafn.is

LOKALREKAKTØRER

Danmark

Leon Jespersen
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45)33 95 41 01
fax: (+45)33 15 32 39
e-post: lj@ra.sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258, FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
fax: (+358)9 17 63 02
e-post: pertti.hakala@narc.fi

Norge

Maria Press
Statsarkivet i Trondheim
Postboks 2825 Elgesaeter
N-7432 TRONDHEIM
Tel.: (+47)73 88 45 00
fax: (+47)73 88 45 40
e-post: maria.press@arkivverket.no

Sverige

Maria Nordström Jarnryd
Riksarkivet
Box 12541
S-10229 STOCKHOLM
Tel.: (+46)87 37 63 36
fax: (+46)87 37 64 74
e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.ra.se

NA udkommer fire gange om året.
ISSN 0546 2851

Layout: Prentsníð ehf
Trykkeri: Prentmet ehf

Retur

Þjóðskjalasafn Íslands
(Íslands Nationalarkiv)

Hovedredaktøren

Kære læser,

I sommernummeret af NA bringes der som tidligere emner af varierende karakter. Materialet vidner i høj grad om arkivernes virke idag, hvor alt skal målsættes, effektiviseres, gøres mere tilgængeligt o.s.v.

Slutrapporten om den eksterne evaluering af det finske arkivvæsen præsenteres her i bladet. Den rummer mange interessante forhold, som er relevante for de øvrige nordiske arkiver.

En slags evaluering finder nu sted i Island, hvor man spørger, om det kan lade sig gøre at slå Nationalarkivet og Nationalbiblioteket sammen. I den vestlige verden findes der kun ét eksempel på det, nemlig i Canada, hvor regeringen gennemførte dette imod begge parter vilje. Personalet på Nationalarkivet i Island er imod en sammenlægning af de to institutioner på grund af deres forskelligartethed.

I forbindelse med disse overvejelser kan man pege på en særdeles positiv „ekstern“ evaluering, som har fundet sted, og som man kan læse om i personalia. To nordiske arkivledere har for nylig fået et fransk ridderkors for deres internationale arbejdsindsats inden for arkivområdet.

Og til de positive ting hører også, at man kan gratulere svenskerne med de store bevillinger, ABM-sektoren får til i større omfang at tilgængeliggøre kulturarven. Den svenske regering yder 550 millioner kroner til dette formål de næste to år, 2006 og 2007. Deraf får det svenske arkivvæsen en del. Held og lykke med det!

I dette nummer af NA fortsættes præsentationen af danske projekter – med en omtale af Erica-projektet, der beskæftiger sig med indførelsen af elektroniske arkivalier i centraladministrationen. Og i en artikel om masseafsyning drøftes en af metoderne til bevaring af den papirbaserede kulturarv.

Fra Norges side omtales i bladet, blandt andet, en højst interessant rapport om „helsarkiverne“ i Norge: Rapporten er lavet af et udvalgt ledt af Ivar Fønnes, den næste riksarkivar i Norge. Til lykke!

Eiríkur G. Guðmundsson

Nordisk Arkivnyt

udgives af Þjóðskjalasafn Íslands (Íslands Nationalarkiv)
Laugavegur 162 • IS-105 Reykjavík, Island
Tel.: +354 590 33 00 • fax: +354 590 33 01

Utredning om arkivdepot for sykehusarkiver

Ivar Fønnes

Fra 1. januar 2002 overtok staten eieransvaret for alle offentlige sykehus og andre offentlige helseinstitusjoner i Norge. Offentlige sykehus og andre institusjoner ble organisert i statlige *helseforetak* (HF), og hvert av disse kan omfatte ett eller flere sykehus og eventuelt andre typer helseinstitusjoner. Den overordnede administrative ledelse ble lagt til 5 *regionale helseforetak* (RHF) som eier helseforetakene på vegne av staten. De regionale helseforetakene inngår også avtaler med private tjenesteytere (private sykehus, private spesialister m.v.) om helsetjenester.

Gjennom denne reformen, vanligvis kalt sykehusreformen, har staten påtatt seg det overordnede ansvar for alle spesialisthelsetjenester i Norge, offentlige som private. En naturlig følge av dette er at staten også påtar seg ansvaret for å ta vare på arkivene fra denne virksomheten. Riksarkivaren tok opp arkivspørsmålet da sykehusreformen var under planlegging, og dette førte bl.a. til at helseforetakene ble definert som statlige organer i arkivlovens forstand, hvilket inne-

bærer at de må følge reglene for behandling av offentlige arkiver og har avleveringsplikt til Arkivverket.

Men Arkivverket er ikke dimensjonert for å ta imot de store mengdene arkivmateriale som skapes eller er skapt i sykehus og andre helseinstitusjoner. Dessuten er det flere uavklarte forhold knyttet til sykehusarkivene. Organisasjon og eierskap har endret seg over tid, og det materialet som befinner seg i dagens helseforetak, kan derfor være av ulik, ofte ikke-statlig, proveniens. Det er ikke utarbeidet kassasjonsregler for sykehusarkiver i Norge, og forholdsvis lite er hittil avlevert til arkivdepot. Dertil kommer at sykehusene er inne i en omfattende omlegging til elektroniske systemer, og ikke minst behandlingen av elektroniske pasientjournaler representerer en betydelig utfordring med sikte på framtidig bevaring.

Det har vært arbeidet i flere år med å få i stand en utredning om disse og andre spørsmål knyttet til sykehusarkiver, og den 3. desember 2004 ble det oppnevnt et offentlig utvalg for å utrede en depotordning for hele spesialisthelsetjenesten. Utvalget hadde representanter fra de involverte departe-

menter (Helse- og omsorgsdepartementet og Kultur- og kirkedepartementet), samt fra helsesektoren (herunder to helseforetak) og Arkivverket. Undertegnede var leder for utvalget.

Helsearkivutvalget, som det ble kalt, avga sin rapport til helseministeren 3. april 2006. Rapporten har fått betegnelsen *NOU 2006:5* og tittelen *Norsk helsearkiv – siste stopp for pasientjournalene*. Den er tilgjengelig på www.odin.dep.no.

Sykehusarkivene: mengde, behandling og bruk

Utvalgets kartlegging viser at det samlet sett er mer enn 200.000 hyllemeter arkivmateriale på papir og film i spesialisthelsetjenesten, hvorav det aller meste i sykehuse- ne. I tillegg kommer rundt 10.000 hyllemeter som er avlevert til kommunale, fylkeskommunale og statlige arkivdepoter. Mengden av elektronisk materiale er ikke kartlagt, men de aller fleste sykehuse- ne har tatt i bruk elektronisk pasientjournal, og det elektroniske materialet vil utgjøre en stadig større del av arkivmengden i årene framover.

Det er pasientarkivene som dominerer. Pasientjournaler på papir

er anslått til 175.000 hyllemeter i 2005. Til sammenligning utgjorde sakarkivene (de administrative arkivene) bare 12.500 hyllemeter.

Men bildet er ikke statisk. Det er selvsagt en stadig tilvekst av arkivmateriale i tilknytning til sykehusenes drift og pasientbehandling. Denne tilveksten skjer i økende grad i elektronisk form, og tilveksten av papirmateriale vil dermed flate ut og reduseres år for år. Dertil kommer at eksisterende journaler på papir i en del sykehus blir skannet og lagt inn i den elektroniske journalen når pasienter kommer inn til ny behandling. Papirversjonen kan da kasseres, og over tid kan dermed det papirbaserte arkivmaterialet reduseres i betydelig omfang.

Det pågår altså en omfattende omstillingsprosess i sykehusenes behandling av dokumentasjon, og denne vil medføre store endringer i sykehusarkivene i løpet av få år. Hvor raskt denne omstillingsprosessen vil gå, er imidlertid avhengig av sykehusenes egen prioritering og omstillingsevne. Tempoet i utviklingen er derfor vært vanskelig å forutsi, og utvalget har måttet basere sine vurderinger på nok så usikre prognoser for mengden av ulike typer arkivmateriale i årene framover.

Pasientjournalene er et viktig arbeidsredskap i sykehusenes daglige virksomhet. Når tidligere pasienter kommer inn til ny behandling, skal journaler fra tidligere behandlinger være tilgjengelige for

behandelnde lege og annet helsepersonell. Journalen hentes da fram fra arkivet (og skannes hvis man har slike rutiner, jf. ovenfor). I følge svarene på utvalgets spørreskjema blir mer enn 14.000 journaler hentet fram fra journalarkivene hver dag, og siden det er flere sykehus som ikke har besvart dette spørsmålet, antar vi at det reelle tallet er vesentlig høyere, sannsynligvis godt over 20.000 journaler pr. dag.

Disse tallene viser at pasientjournalene i høyeste grad er et aktivt arkivmateriale. Enhver pasientjournal er potensielt aktiv så lenge pasienten lever, og dette betyr at sykehusene har bruk for alle journaler i pasientenes levetid. Sykehusets behov for tilgang til en journal opphører først etter at pasienten er død og journalen dermed har gått over til å bli *mors-journal*. Utvalget har derfor lagt til grunn at det først og fremst er mors-journaler som er aktuelle for avlevering til et arkivdepot for sykehusarkiver, selv om man også ser for seg at et arkivdepot kan tilby visse tjenester knyttet til journaler for levende pasienter¹.

Bevaring og kassasjon

I utredningen av en depotordning for sykehusarkivene er det nødvendig å ta stilling til hvor mye og hva slags arkivmateriale som skal bevares, og hvor lenge. Utvalget har i denne sammenheng vurdert sykehusenes egne behov, pasienters og pårørendes rett til innsyn i journaler, forvaltningsmessige og rettsli-

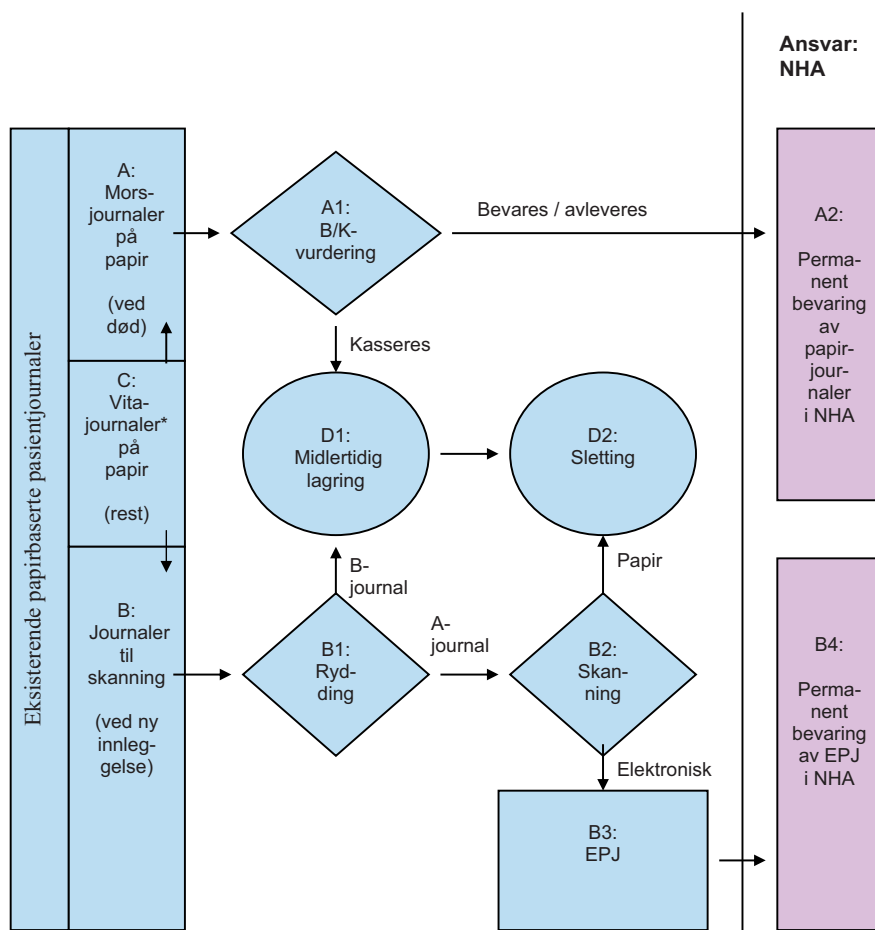
ge dokumentasjonsbehov og hensynet til medisinsk og helsefaglig forskning samt medisinsk historie og samfunnsforskning. I det følgende gjengis utvalgets konklusjoner.

Sakarkiver (administrativt materiale) som er eldre enn 25 år, utgjør bare litt over 2.000 hyllemeter og foreslås derfor bevart i sin helhet. For sakarkiver yngre enn 25 år, herunder materiale som skapes i årene framover, foreslås det at bevarings- og kassasjonsregler vurderes i samarbeid mellom Riksarkivaren og Helse- og omsorgsdepartementet.

Alle *pasientjournaler* foreslås bevart inntil 10 år etter pasientens død, og eventuelt lenger dersom spesielt regelverk krever det (for eksempel ved utprøving av legemidler). Etter dette foreslår utvalget at følgende journaler bevares i sin helhet for ettertiden:

- alle journaler fra pasienter som har fått behandling i henhold til registrerte landsfunksjoner
- alle journaler fra pasienter med sjeldne sykdommer eller sjeldne funksjonshemninger
- alle pasientjournaler fra ett spesialsykehus (Radiumhospitalet) og to lokalsykehus (Longyearbyen og Odda)
- alle journaler for pasienter som døde før 1. januar 1950
- alle journaler fra utvalgte psykiatriske avdelinger.

Fra samtlige journaler som ikke

*: Vita-journaler er journaler for levende personer.

■ Utvalget legger til grunn at NHA skal kunne ta imot 14.000 hyllemeter papirjournaler fram til 2015 og 25.000 fram til 2025. Den samlede mengden papirjournaler som vil bli bevart etter utvalgets forslag, anslås til ca. 30.000 hyllemeter. For elektronisk materiale er anslagene svært usikre, men det antas at man komme opp i 2 terabyte pr. år når alle pasientjournaler er i elektronisk form.

Det foreslås en bemanning i NHA på 14 årsverk i 2015, økende til 18 i 2025. De årlige kostnadene er beregnet til 12 mill. kroner i 2015 og 17 mill. kroner i 2025. Dessuten foreslås det en initiell investering på 8 mill. kroner.

kommer inn under noen av disse gruppene, foreslår utvalget at det bevares utvalgte deler – legejournal, epikrise m.v.

Det foreslås opprettet et sakkynndig råd som kan uttale seg i spørsmål om bevaring og kassasjon.

Forslag til depotordning for sykehusarkivene

Utvalget går inn for at sakarkivene fra offentlige sykehus m.v. (helse-

foretakene) skal avleveres til Arkivverket etter de vanlige reglene for statlig arkivmateriale.

For pasientarkivene foreslås etablert en egen spesialisert depotordning under navnet *Norsk helsearkiv*. Norsk helsearkiv (NHA) skal etter utvalgets forslag være en egen enhet i Arkivverket, og det anbefales at NHA samles ett sted. Utvalget antar at NHA med fordel kan samlokaliseres med en eksisterende ar-

kivinstusjon, for eksempel et statsarkiv.

NHA skal ta imot journaler som er bevaringsverdige etter de regler som er beskrevet ovenfor. Alle virksomheter i spesialisthelsetjenesten, både offentlige og private, skal ha avleveringsplikt for sine pasientarkiver, og avlevering skal som hovedregel skje 10 år etter pasientens død. Det legges fram forslag til standardiserte og mest mulig automatiserte prosedyrer for avlevering og registrering, både av papirbasert og elektronisk materiale. Disse prosedyrene skal gjøre det mulig for NHA å håndtere avleveringene innenfor en forholdsvis begrenset ressursmengde.

Bevarings- og kassasjonsvurdering og avlevering til NHA må ses i sammenheng med den omstillingsprosessen i sykehusene som er beskrevet ovenfor. Figuren nedenfor gir en skjematisk framstilling av dette samspillet. ♦

Forfatteren er assisterende direktør i det norske Riksarkivet.

1 Det finnes eksempler på at arkivdepoter oppbevarer pasientjournaler for sykehus, og at disse hentes/lånes tilbake når sykehuset trenger det. Utvalget antar at slike tjenester også vil være aktuelle for et framtidig arkivdepot for sykehusarkiver, og at dette kan bygges ut til også å omfatte andre tjenester. Disse mulighetene omtales imidlertid ikke nærmere i denne artikkelen.

Arkiv, rettferd og demokrati

konferanse i Oslo 20–21 februar

■ Konferansen fant sted på ærverdige Hotel Bristol i Oslo.

Foto: Maria Press

I februar arrangerte ABM-utviklingen konferanse i Oslo på temaet arkiv, rettferd og demokrati. Konferansen tok utgangspunkt i arkivenes funksjon som maktuttrykk og grunnlag for demokrati og rettssikkerhet. Arkivarens rolle som mellomledd mellom brukerne og arkivene kom å stå i fokus, og derved også etiske problemstillinger. Konferansen samlet over 100 deltakere,

hvorav en håndfull hadde kommet reisende fra våre nordiske naboland.

Gudmund Valderhaug, avdelingsdirektør i ABM-U, slo innledningsvis fast at arkivarene sitter i en maktposisjon. Hva vi velger å ta vare på av arkiv, hvordan vi velger å registrere arkiv, og måten vi hjelper publikum på er av stor betydning for hvordan demokratiet og

rettssikkerheten blir ivaretatt. Han tok opp spørsmål som: Hva betyr det at alle skal ha lik tilgang til arkiv når mennesker med ulike ferdseligheter trenger ulike typer service? Kan og skal arkivaren oppmuntre til at partsinnsyn blir brukt? Hvordan håndterer vi partsinnsyn i aktive elektroniske arkiv? Valderhaug påpekte til slutt at ICAs code of Ethics ikke dekker disse spørsmålene godt nok.

Videre i konferansen ble det gitt mange eksempler på hvordan arkiv har blitt brukt for å fremme enkeltgruppers sak, og hvor viktig arkivarens rolle her har vært. Foredragsholderne kom fra flere land, de fleste var arkivarer, men noen representerte også brukersiden. Ett foredrag handlet for eksempel om erstatningen til jødene etter krigen, og ett annet om dokumentasjonen av tvangssteriliseringer i Sverige, og ett tredje om kvenenes plass i arkivene. Hva som skjer når arkiv ikke er bevart eller holdes hemmelige, ble belyst med eksempel fra Kongo og Thule på Grønland. Her ble det poengtert hvor viktig det kan være å aktivt samle inn privat arkivmateriale som tillegg til de offentlige.

Ett foredrag tok utgangspunkt i den nye elektroniske arkivvirksomheten. Karin Gjølsten fra Bergen

Maria Press

Byarkiv påpekte at vi holder på å få nye klaseskiller i samfunnet pga. den nye informasjonsteknologien, der de med høy „tilgangskompetanse“ er vinnerne – de som kan språk, forstå koder, kan kildekritikk og behersker data. Hun ga noen enkle beviser for at det å offentliggjøre journaler på Internett kanskje ikke innebærer den demokratiseringen av arkivene som man tenkt seg. Hvem forstår egentlig de kodene som en kommunes brevjournal består av? Og hun diskuterte hvilken rolle arkivaren i framtiden egentlig bør ha. Hun tok også opp de etiske problemene med journaler og kopibøker på Internett. Vet folk at deres korrespondanse med det offentlige havner på nett? Og hva fører det på sikt til? Hun diskuterte også flere andre etiske problemstillinger knyttet til den nye informasjonsteknologien.

Dette var i det store og det hele en givende konferanse. Alle problemstillinger var ikke nye – en ånd av radikalt 70-tall svevet hele tiden over konferansesalen. Men problemstillingene fikk en delvis ny betydning i konfrontasjonen med de utfordringer som den elektroniske arkivverdenen reiser for oss, noe som gjorde disse dagene fruktbare. ♦

Landslaget for lokal- og privatarkiver (LLP) fyller 20 år

LLP er en landsdekkende organisasjon for arkivinstusjoner, museer, bibliotek og andre som arbeider med, eller er opptatt av, arkivspørsmål i Norge. LLP arrangerer fagseminarer for sine medlemmer, og utgjør et faglig fellesskap og nettverk. Organisasjonen har ofte vært i førersetet for prosjekter som utvikler fagsektoren videre. Dessuten er LLP med på å sette faglige og fagpolitiske stan-

darder i arbeidet med arkiv. LLP har utviklet programmet ASTA i samarbeid med Riksarkivaren, og har opprettet Stiftelsen ASTA. LLP har alltid hatt en aktiv rolle i forbindelse med Arkivenes dag. Fra 2007 vil LLP arrangere et studietilbud i arkivformidling, som vil være åpent for arkivarer fra alle nordiske land.

LLP feiret sin 20-årsdag med fagseminar og landsmøte i Bergen 24–25 april. Noen av foredragene som ble holdt der er tilgjengelige på LLPs hjemmeside <http://www.llp.no/> ♦

Nordisk arkivnyt gratulerer med 20-årsdagen!

Norge får ny riksarkivar

John Herstad, som har vært Norges riksarkivar siden 1982, går av med pensjon 1. august i år. Riksarkivarstillingen har vært utlyst, og Ivar Fonnes, som i dag er assisterende direktør i Riksarkivet, ble 19. mai i statsråd utnevnt til ny riksarkivar. I neste nummer av Nordisk arkivnyt kan dere lese mer om både den avgående og den nytilsatte riksarkivaren. ♦

Arkivformidling i praksis

Konferanse i Riksarkivet i Oslo 13.–14. mars 2006

Arkivverkets strategiplan 2006–2010 formulerer ønsket om å gjøre Riksarkivet til et kompetansesenter for formidling av arkiv, og i mars arrangerte Riksarkivaren konferansen „Arkivformidling i praksis“ myntet på arkivformidlere fra hele Norge.

De siste årene har det vært mange seminarer om formidling i Norden, men ingen har tatt for seg de konkrete og praktiske sidene ved gode formidlingsprosjekter. Hva skal man faktisk gjøre og hvordan skal man gjøre det – for å lykkes?

Det var Publikumsavdelingen i samarbeid med Kompetanseutvalget som organiserte konferansen, og 80 personer deltok i det to dager lange programmet. Konferansen fokuserte på enkelte formidlingsaspekter der alle deltakerne ville ha referanser til eget arbeid. Det var arrangørens forhåpning at alle skulle kunne reise tilbake til egen arkivinstitusjon med nye ideer og ny inspirasjon om hvordan arkivformidlingen praktisk kan foregå hos seg.

Første dag handlet om kommunikasjon internt og eksternt, store publikumsarrangementer og formidling mot barn. Det ble særlig rettet fokus mot Arkivenes dag og hvordan vi kan samarbeide med hverandre. Andre dag tok for seg skriftlig og muntlig formidling, samt hvordan man lager utstillinger av arkivmateriale. Det var elementer av gruppearbeid og diskusjoner i tillegg til foredrag og omvisninger i Riksarkivbygningen.

■ Fra diskussion under seminaret.

Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

Foredragsholderne var delvis fra Riksarkivet og delvis kapasiteter innhentet fra ABM-institusjoner og spesialtister. Praktisk erfaring med konkrete eksempler ble hentet fram til nytte for tilhørerne. Riksarkivet delte av sin erfaring med utstillinger og omvisninger, og la dette til grunn for videre diskusjon rundt temaet formidling av arkiv.

Den første kvelden inviterte arrangøren til „happening“ i Riksar-

■ Karin Sjöberg, arkivpedagog ved Skånes arkivförbund, her kledt ut som sølvkre (sv. silverfisk), viste hvordan hun får skolebarn i alle aldre til å arbeide med arkivmateriale.

Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

kivet. Deltakerne gikk i fakkeltog under fullmånen på Sognsvann før fjellet åpnet seg og vi kunne vandre inn i fjellhallen under Riksarkivbygningen. Der ble „Archivvise“ av vår første riksarkivar, Henrik Wergeland, avsunget, før middagen i den nye kantinen.

Konferansen ble avsluttet med et „inspirasjonskick“ og nådde de store høyder da konsulent i Statsarkivet i Oslo og tidligere danser, Torkel Rønold Bråthen, formidlet hvordan en lesesalsgjest kan oppleve å finne akkurat det dokumentet han har lett lenge etter, til tonene av Frank Sinatra.

„Arkivformidling i praksis“ ga deltakerne praktiske tips og råd. Nå vet vi mer om hvorfor enkelte ting fungerer og andre ikke gjør det. Konferansen var en del av Arkivverkets opplæringsprogram, og det er planer om å følge opp den praktiske arkivformidlingen innenfor andre områder senere. Vi ser fram til fortsettelsen! ♦

Varning för digital divide – Internationell evaluering slutförd

Pertti Hakala

Den internationella evalueringen av finska arkivverket avslutades officiellt den 28 februari 2006 då evaluerarna överlämnade sin rapport till Undervisningsministeriet. I detta sammanhang anordnades också en temadag kring rapporten, vilket gav ordförande för panelen Sarah Tyacke och företrädare för ministeriet och arkivverket ett tillfälle att svara på frågor. Frågorna blev inte många eftersom de flesta närvarande inte hunnit ta del av rapporten. Tyvärr.

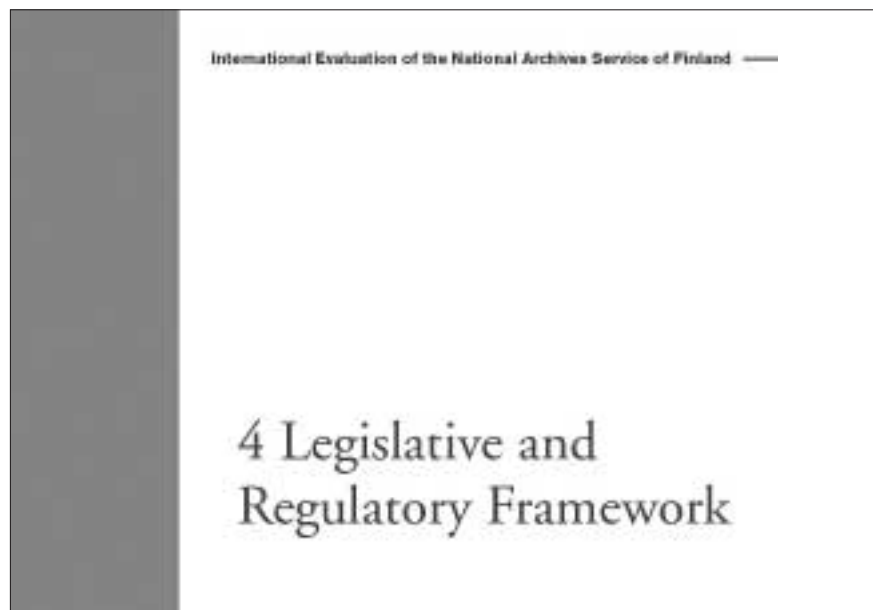
Att rapporten är allt annat än intetsärande blev dock klart. Panelen har försökt bedöma arkivverkets roll inom det finländska informationssamhället: starka sidor, potential och utmaningar, med särskild hänsyn till områden som måste utvecklas vidare. I synnerhet inom hanteringen av elektroniska arkiv och digitaliseringen har man funnit stora brister. Vid nämnda evenemang varnade Tyacke för *digital divide*, ett läge där eftersläpningen i jämförelse med USA blir fatal. Hon lyfte även fram behovet av tilläggsresurser och nödvändiga stora satsningar, med tanke på framtida inbesparingar. Inlägget från Undervisningsministeriet var dock mycket försiktigt även i denna sak.

Rapporten har under den gångna våren lästs med intresse på flera håll. Nordisk Arkivnyt återger här de viktigaste rekommendationerna. För mer detaljerade motiveringar och ytterligare synpunkter, se den engelskspråkiga huvudrapporten (<http://www.minedu.fi/julkaisut/tiede/2006/opmo5/opmo5.pdf>). För mer uppgifter om evalueringen, se NA 1/2006 s. 7.

Arkivverkets avgörande roll i den offentliga politiken

1. Utvärderingspanelen var mycket bekymrad över att få höra att arkivverket uppenbarligen inte medverkar i den formella styrgruppen som utarbetar regeringens nya IT-strategi för 2006. Vi rekommenderar att denna försummelse korrigeras omedelbart så att arkivverkets råd i fråga om elektronisk dokumenthantering och registrering beaktas nu och innan systemen, vilka kan visa sig vara otillräckliga med tanke på verksamhetens och långtidsförvaringens behov, implementeras med betydande förlust av pengar som följd.
2. Finansministeriet tillsammans med statsrådets kansli bör gradvis införa ett system för elektronisk dokumenthantering och registrering i hela centralförvaltningen som en del av den övergripande IT-strategi som utarbetas av finansministeriet. Vidare bör arkivverket uttryckligen ges i uppdrag att handleda och övervaka processen i ministerierna och myndigheterna inom detta kritiska område.

3. Utvärderingspanelen rekommenderar att ministerier och myndigheter skall uppmuntras att hitta besparingar i lagringen av pappersarkiv i anknytning till Senatsfastigheter [arkivverkets hyresvärd], vilket sedan kunde tilldelas anslag inom ramen för regeringens förslag till övergripande IT-strategi.
4. Som en del av den övergripande IT-strategin skall vissa av de ovan nämnda potentiella resursbesparingarna övervägas att föras under undervisningsministeriets anslag, så att ministeriet kan bevilja arkivverket den extra finansiering som behövs för dess proaktiva rådgivande och övervakande roll inom området.
5. Undervisningsministeriet, arkivverket och andra kulturbärande institutioner bör vidta åtgärder för att återuppta eKAM-projektet [= eABM, se NA 4/2004 s. 182] och arbetsgruppen för digitalisering av kulturarvet i syfte att prioritera det digitala innehållet och de tjänster som landet behöver inom utbildningen och för andra ändamål.

Lagstiftning och regelverk

6. Utvärderingspanelen anser att de existerande ramarna inte tillåter arkivverket att genomgående förverkliga sin uppgift "att trygga bevarandet av de handlingar som hör till vårt nationella kulturarv". I synnerhet bör de undantag som gäller överföring av utrikesministeriets och försvarsministeriets arkiv [se NA 3/2005 s. 119] till arkivverket upphävas. Regeringen bör omvärdera sin syn på förvaltningen av den evangelisk-lutherska kyrkans dokument så att arkivverket ges insyn i dessa dokument.
7. En tydlig tidsgräns för överföring av dokument med ett bestående historiskt värde till arkivverket bör fastställas i lag så fort som möjligt, och åtminstone bör förvaltningsbeslut fattas om att överföringen skall ske inom 25 år efter att dokumenten skapats [nuvarande praxis är 40 år].
8. I och med att arkivverket håller fast vid sitt mandat att skydda medborgarnas privatliv, bör det inta en mer beslutsam hållning

till åtkomsten till personuppgifter. En ny tillgänglighetspolicy, som bättre skulle göra rätt för den finländska öppenheitskulturen, är i högsta grad påkallad.

Landsarkivens roll på det regionala planet

9. Panelen anser att utlokaliseringen av riksomfattande funktioner bör fortskrida, inklusive att mikrofilmning i större skala koncentreras till S:t Michel.
10. En omvärdering bör göras av nu gällande juridiska arrangemang visavi förhållandet mellan arkivverket och kommunerna.
11. Vi rekommenderar att generaldirektören [riksarkivarien] överväger huruvida han bör använda sin auktoritet för att överföra resurser när fasta anställningar lediganslås på annat håll, och under andra förhållanden, som ett försök att tillrättalägga den nu rådande obalansen och tillgodose viktiga nationella tyngdpunktsområden.

Arrangemang för privata arkiv

12. Vissa fördelar för effektiviteten och lönsamheten hos privata arkiv som åtnjuter statsbidrag kan uppnås genom att samarbeta närmare, slå samman verksamheten, dela på lokaler och införa ett nationellt informationsnätverk. I fråga om lokaler kunde man överväga att verka i samma byggnad eller t.o.m. gå samman med Arbetararkivet och Fackföreningsarkivet, vilka båda är medlemmar i *International Association of Labour History* (IALHI).

13. Arkivverket bör axla ledarrollen i utarbetandet av en övergripande nationell anskaffningspolitik, vilken omfattar samtliga institutioner i hela landet som upprätthåller arkiv (inklusive audiovisuella arkiv och dataarkiv).

Dokumentförvaltning och tillsyn

14. Arkivverket bör inte endast fastställa standarder/normer utan också ge råd och handledning för hanteringen av dokument och register samt för behandlingen av nyare elektroniska dokument. Det bör inta en ytterst proaktiv hållning och samarbeta nära med arkivpersonalen vid ministerierna.
15. Utvärderingspanelen förespråkar starkt arkivverkets mål att bygga upp ett riksomfattande system för förvaring och underhåll av elektroniskt material och anser att det bör ingå i regeringens övergripande IT-strategi.
16. Utvärderingspanelen understöder förslaget att utarbeta och införa en tillsynsplan för hela arkivverket.

Gallring, urval och överföring av dokument

17. Utvärderingspanelen understöder målet att 15 procent av offentliga handlingar skall väljas ut för varaktig förvaring och överföras till arkivverket.
18. Mer detaljerade urvalskriterier måste utvecklas för att arkivverket bättre skall kunna bedöma de ofta tekniskt komplicerade handlingar som ansluter till

modern förvaltning och på så sätt uppnå målet att välja ut 15 procent av handlingarna.

19. Med avseende på de organisationer inom den offentliga sektorn vilka arkivverket tillåter bevara sina egna historiska dokument, rekommenderar utvärderarna att dessa arrangemang bör organiseras mer formellt, så att allmänheten garanteras tillgång till dokumenten på samma sätt som inom arkivverket.
20. Utvärderingspanelen rekommenderar att arkivverket bör undersöka i vilken mån modellen av tillförlitliga digitalarkiv (*trusted digital repository*) för bevaring av elektroniska data kunde tillämpas i Finland i syfte att främja dess färdigheter och kapacitet inom detta område.
21. Inom arkivverket bör ansvaret för all hantering, gallring, urval och överföring av dokument (inklusive privata arkiv, förutsatt att detta är lönsamt) samlas under en särskild enhet för dokumenthantering/ myndighetsarkiv under ett arkivråd.
22. Generaldirektören bör överväga en justering av hur personalens timresurser allokeras så att de som svarar för elektronisk dokumenthantering och registrering samt för digitalt innehåll och tjänster kan öka sin insats på dessa kritiska områden.

Offentliga tjänster

23. Samtidigt som arkivverket fortsätter att genomföra första skedet av VAKKA-projektet [arkiv-

databasen] bör det nu starta förhandlingar med andra institutioner och representanter för de viktigaste användargrupperna om utvecklingen av ett riksomfattande arkivinformationsnätverk som en del av den allmänna utvecklingen (se rekommendation 5 ovan).

24. För att på ett framgångsrikt sätt kunna främja sin digitala innehålls- och servicemiljö måste arkivverket ha insikt i hur dess tjänster påverkar användarna. Därför skall det kunna ge exakta uppgifter om hur de olika webbtjänsterna används som underlag för riktlinjerna och handlingsplanerna.
25. Arkivverket bör undersöka möjligheterna för ett nära samarbete med konserveringstjänsten vid Helsingfors universitetsbibliotek i anknytning till mer omfattande digitaliseringsprojekt i S:t Michel.
26. Användare från flera olika områden bör höras om framtida digitaliseringsprojekt, speciellt i fråga om online-presentation av digitaliserade data.
27. Utvärderingspanelen har dragit slutsatsen att övergripande nationella riktlinjer behövs omgäende för konservering/bevarande och digitalisering, inklusive landsarkivens tyngdpunktsområden.

Yrkesutbildning och skolning

28. Arkivverket bör överväga i vilken utsträckning dess nuvarande utbildningskurser bör över-

föras till, eller inlemmas i, universitetens utbildningsprogram då dessa utvecklas i framtiden.

29. För arkivarier som siktar på en högre chefsposition behövs ledarskapsutbildning.

Arkivverket som en forskningsorganisation

30. Utvärderingspanelen understöder förslag till samarbete i stil med Memornet-initiativet [om gemensam forskarskolning för minnesorganisationer (ABM)], eftersom de förbinder arkiven med de intellektuella trenderna i samhället.

Publikationer och kommunikation

31. Vid arkivverket bör inrättas en tjänst med ansvaret för all kommunikation, både intern och extern, för att säkerställa att kommunikationen når effektivt alla sina intressenter.
32. Arkivverket bör ha gemensamma riktlinjer för publikationer, helst under ansvar av en person, för att skapa den samordning som behövs.

Planering och ledning

33. Beslut om verksamhetens indikatorer samt budgeten och resursfördelningen inom arkivverket bör fattas på en gång, och ett uppföljningssystem bör tas i bruk.
34. Ledningsgruppen behöver för sitt bruk ett riskregister på hög nivå, med vilket arkivverket kan regelbundet bedöma riskerna för framtiden, resurs-

grunden och tjänsterna i den föränderliga omvärlden för att kunna vidta åtgärder för att minska dessa risker.

Lönsamhet

35. Riktlinjerna för prissättningen av vissa tjänster, i synnerhet dem som beskrivs som kommersiella, bör omvärderas så att alla kostnader som åsamkas av tillhandahållandet av dessa tjänster kan återvinnas och intäkterna användas internt för att förbättra servicen.

Personalresurser

36. Arkivverkets personal måste ges bättre karriärutsikter och möjligheter till avancemang både inom arkivverket och inom den offentliga förvaltningen och kulturorganisationerna i landet.
37. Personalen bör hållas informerad och ges möjlighet att regelbundet diskutera angelägna frågor. Den kommunikationsansvariga (se rekommendation 31) bör organisera ett lämpligt forum för detta syfte.

Implementering av rekommendationerna

38. För införandet av de rekommendationer som godkänns bör utarbetas en handlingsplan. En utsedd person övervakar implementeringen under ledning av generaldirektören och rapporterar om framstegen med fastställda intervall. ♦

Utställning i Finlands riksarkiv: **J.V. Snellman** – statsman och människa

I Finlands historia har trion Elias Lönnrot (utgivaren av nationaleposet Kalevala), Johan Ludvig Runeberg (nationalskald) och Johan Vilhelm Snellman (filosof, publicist och statsman) en unik ställning. Deras avgörande insats för tillkomsten av nationen Finland under 1800-talet gör att de ständigt är föremål för uppmärksamhet, i synnerhet när jämna år förflutit efter födelse eller död. Innevarande år firar republiken Finland 200-årsminnet av J.V. Snellmans (1806–1881) födelse.

Även Riksarkivet deltar i firandet med en dokumentutställning som lyfter fram statsmannen och privatpersonen Snellman, två dimensioner vilka presenteras i 19 vitriner. Föga förvånande är det statsmannen som får de flera vitrinerna men på sju vitriner kan väl en del sägas om stormannens stundtals mindre kända sidor.

Statsman och språkpolitiker

Statsmannadelen inleds med några nedslag i Snellmans hegelianska statsfilosofi, som underströk medborgarens plikter inom samhället och staten. Utställningsbesökaren kan ta del av de kruttorra utläggningar som han utgav på 1830-talet om Hegels lära, men även t.ex. av Snellmans utkast till den professur

i filosofi som han blev kallad till 1856. Den andra utgångspunkten är publicistiken, som går som en röd tråd genom Snellmans offentliga verksamhet, från 1830-talet till 1881. Hans realpolitiska hållning illustreras t.ex. av artikeln Krig eller fred för Finland i Litteraturblad, en klassisk studie i finländsk säkerhetspolitik.

Samma år som Polen gjorde uppror (1863) kunde Finland inhösta frukterna av den besinning man visat: Det parlamentariska livet vidtog ånyo, då Alexander II sammankallade de finska ständerna. Snellmans insats vid 1863 års lantdag som författare av det kejsrerliga trontalet belyses liksom det kuppertade genomdrivandet av språkförordningen s.å. Sistnämnda åtgärd som innebar att finskan blev ett ämbetsspråk vid sidan av svenskan, var i linje med Snellmans krav, att majoritetens språk skulle bli även den bildade klassens.

Finanschef och svältadministratör

Snellman hade i Litteraturblad från slutet av 1850-talet tagit ställning i flera nationalekonomiska frågor, vilket kom att öppna vägen för honom till det högsta styrande organet i landet, Kejsrerliga Senaten i Finland. I egenskap av finanschef i senaten kom han att verka inom flera områden: han genomdrev en presslag som för en kort tid införde tryckfrihet och var missnöjd med folkskolan i den praktiskt inriktade form som den fick, etc. Allt detta kan studeras genom ett antal dokument, med tillhörande illustrationsmaterial.

Sin största insats gjorde Snellman som stabiliserare av den nya finska myntenheten, marken, som efter utdragna förhandlingar erhöll silvermyntfot trots att detta inte lyc-

kades i ryska kejsardömet. Att denna reform över huvud kunde genomföras var mycket långt Snellmans förtjänst. Reformen hade dock en avigsida: marken revalverades med drygt 20 procent vilket ledde till bankrutter och ekonomiskt trångmål, förvärrat av återkommande missväxter. Då landet än en gång drabbades av missväxt 1867 var resultatet en svält- och sjukdomskatastrof som berövade över 100.000 människor livet. Administrerandet av de otillräckliga biståndsåtgärderna föll på Snellmans lott. Finanschefen Snellmans verksamhet illustreras med utställda dokument och mynt, men också med nödbrödbitar från det förfärliga året 1867–1868.

Det ryska förtroendet för Snellman började vackla, och efter meningsskiljaktigheter med Finlands ryske generalguvernör Adlerberg om ett strategiskt järnvägsprojekt tvingades han att be om avsked. Att Snellmans samhällsinsats fortsatte efter sommaren 1868 som lantdagsman i adelsståndet 1867–78, skuldsanerare i Finska Hypoteksföreningen och litteraturpolitiker i Finska Litteratursällskapet blir även klart. De sistnämnda sidorna av hans verksamhet har förblivit mindre kända. För en besökare kan också det program för översättning till finska av en rad centrala verk ur världslitteraturen som Snellman lanserade 1870 vara av intresse.

Privatman med släkt och vänner

Den senare delen av utställningen är ägnad människan. Efter några karakteristiker av personen J.V. Snellman och hans förhållande till kvinnorna följer en avdelning om hans familj. Äktenskapet med den 22 år yngre Jeanette Wennberg

(1828–1857) belyses med hjälp av brev som vittnar om tidvis bristande harmoni under en dominant makes styre. Att Snellman var en kärleksfull far framgår av änklingens brevväxling med sina barn. Släktingarna exemplifieras av fadern, även han filosof, som föredrog det fromma eländet framom bildningen, brorsonen som försvann efter ett bedrägligt haveri och kusinen kommerserådet som klagade på kronans stockpriser. Finanschefens egna ansträngda finanser har också fått en vitrin, liksom det snellmanska hemmet med tillhörande lummiga trädgård. Närkretsen, exemplifierad av Fredrik Cygnaeus, Johan Ludvig och Fredrika Runeberg, Johan Jacob Nervander, Matias Alexander Castrén, Zacharias Topelius – idel berömda namn i finskt kulturliv, belyses genom flera brev och griftetal. Till denna närkrets hörde också favoriten och efterträdaren Georg Zacharias Yrjö-Koskinen (Forsman). Ett collage med adresser från tacksamma medborgare, den nyadlade senatorn Snellmans sköldemärke, en rysk orden, festprogram, hyllningar m.m., men också kritiska inlägg, avslutar dokumentutställningen.

Till utställningen hör även publikationen *J.V. Snellman – statsman och människa* (112 sidor), som innehåller sju fördjupande artiklar kring olika aspekter av Snellmans verksamhet, en kronologisk översikt och en utförlig utställningskatalog med tillhörande tematiska introduktioner. Skriften är i likhet med utställningen fullständigt tvåspråkig.

Riksdagens talman Paavo Lipponen öppnade utställningen den 14 februari. Den pågår till slutet av augusti 2006. ♦

Kungsholmen i frontlinjen

Johan Gidlöf

I maj 2005 lades sista handen vid verket, Kungsholmenskivan gick i tryck och några hårt arbetande hantverkare pustade ut. Sedan hösten 2003 hade Projekt Kungsholmen vid Stockholms stadsarkiv arbetat med insamling, digitalisering, författande och konstruktion av efterföljaren till de populära Söder- och Gamla stan-skivorna. Enligt gammal god sed var Kungsholmen ett brett samarbetsprojekt, även om det denna gång inte var så mycket ABM utan ett rent A-projekt. Riksarkivet, Krigsarkivet, Centrum för Näringslivshistoria (tidigare Stockholms Företagsminnen) och Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek deltog med kunskap, texter och arkivmaterial. SVT-arkivet gav tillgång till Svensk Filmindustri's journalfilmsarkiv och Stockholms stadsmuseum till sin rika bildsamling. Andra arkivinstitutioner och privatpersoner deltog med mindre bidrag.

Summan blev en brokig samling av digitala bilder, befintliga och nyregistrerade databaser, ny-skrivna små artiklar, filmklipp och, naturligtvis, länkar och programskal att binda ihop allt med. På skivan – faktiskt två, en CD-ROM och en DVD-ROM för PC i samma förpackning – samsas ungefär en miljon poster, tiotusen bilder, några hundra texter och en timme film.

Några få utdrag ur de många hyllkilometer material som berör

■ Ett rum med tak?

Fotografi från Stockholms Stadsmuseum.

Kungsholmen på något sätt, men ändå en bedövande mångfald med en röd tråd: Kungsholmens och dess invånares unika roll i Stockholms utveckling under fyra århundraden med fokus kring förra sekelskiftet.

Från industristadsdel till fina holmen

Sedan 1600-talet präglades Kungsholmens strandkant av garverier, smedjor, tegelbruk och andra grövre hantverk och manufakturer,

men bara någon kilometer inåt ön fanns storskog, barocksäterier och ytterst lantliga miljöer med små stugor och trädgårdar. Under 1700- och 1800-talen blev Kungsholmen alltmer stadens industriella centrum, med såväl tyngre industri som finmanufaktur – exempelvis etablerades Sveriges första större porslinsfabrik på nuvarande Riksarkivets plats i Marieberg. Vid 1900-talets början fanns hundratal fabriker som tillverkade allt från hattar och mjölkseparatorer

till öl och kulsprutor. Ett stenkast från Stockholms central tillverkades de kända Bolinderspisarna av över tusen anställda i fabriken nedanför nuvarande Stadsarkivet.

Kungsholmens befolkning vid denna tid var arbetare, hantverkare, lägre privattjänstemän och militärer vid de specialförband – pontonjäreerna, raketkåren m.fl. – som var förlagda vid Marieberg och Smedsudden. Strävsamhet, stolt fattigdom och politisk medveten-

het verkar ha präglat detta Stockholms “East End”, men även djupt armod i luffarkojor, dryckenskap och radikalism.

Fyrtio år senare hade industrierna trängts ut av stora tjugotalspalats vid Norr Mälarstrand, funkisområden nedanför Kungsklippan, nytt stadshus, polishus och rådhus – symboler för välstånd, växande byråkrati och tjänstesamhälle. Idag är Kungsholmen en av innerstadens dyraste stadsdelar, med ett

ökande antal yngre, välbeställda, familjer med barn. Enligt ett nytt stadsbyggnadsförslag kan den sista industrimarken på nordvästra ön ge plats åt nya bostäder, köpgalleria och strandpromenad.

Från Stadsarkivet kom källmaterial och artiklar om Kungsholmsborna och deras levnadsvillkor, skolan, föreningslivet, stads- och statsmakten samt samhällsbygget i stort. Givetvis stod Rotemansarkivets 700 000 folkbokföringsposter från åren 1878–1926 i centrum. Lika viktiga var de bidrag från andra institutioner som berörde hantverk, industri, handel och facklig aktivitet. Artiklar och sökingångar strukturerades från det allmänna till det specifika, från historiska översikter, förbi beskrivningar av enskilda arkivbildares verksamhet till djupa nedslag, ibland rena forskningsprojekt, om annars anonyma personer i källorna. Alla texter och databasposter gjordes fritextsökbara, medan bilder och vissa register karterades på en serie högupplösta kartor från 1700-talets början till idag.

Digitala frontlinjer

Sedan åttiotalets slut har en allt större del av arkivens kontaktytor blivit digitala, via sökterminaler, internet och CD-ROM-skivor. Denna process har inte avstannat, den verkar tvärtom accelerera, men med andra parametrar än för femton år sedan. Själva ordet “digital” hade från början något hårt över sig, en ett-och-noll-brutalism som tog bort känslan, lukten, spänningen och slumpmomentet. Att “lägga något på data” blev att reducera det komplexa, humanistiska, oförutsägbara till något tekniskt, byråkratiskt och framför allt finit.

Idag finns stora möjligheter att återskapa en del av det mjuka, analoga, i digital form. God design, pedagogisk länkning och sökexempel

■ Bolinderområdet – Stockholms finaste funkis?

Fotografi från Stockholms Stadsmuseum.

läggs ovanpå hårda databaser, till mångas nytta och nöje. Forskarsalen, kortregistret, filmläsaren, handledningen och den personliga kontakten över expeditionsdisken – alla kan de återskapas i digital form med lite fantasi och tålamod. Men man måste gå fram på flera fronter. För arkiven kan *tillhandahållande* och *tillgängliggörande* vara två sådana fronter, likartade ord men med helt olika innebörd.

Ett bra tillhandahållande ger så många som möjligt snabb, enkel

och fullständig åtkomst till källmaterialet. På denna front tas dagligen jättekliv med stora digitaliseringsprojekt och nya digitala sökmedel på nätet, men även med ökat öppethållande och mer ändamålsenliga lokaler. Detta gäller även museerna, i synnerhet efter fri entré-reformen.

Tillgängliggörandet däremot, bygger på välavvägd, ibland kostsam, publicering med syfte att locka nya användargrupper, göra reklam för mindre kända material,

■ Elin Augusta Hallongren, anonym prostituerad, men känd från Kungsholmsskivan.

Porträttbild från Stockholms stadsarkiv.

pedagogiskt men inte skolmästaraktigt förklara hur olika material hänger ihop och hur var och en kan hitta sin egen historia. Ibland finns en tydlig målgrupp, exempelvis skolelever eller släktforskare, men oftast siktar man mot "den intresserade allmänheten", samma kategori som gärna konsumerar populärhistoria, fiction och släktforskarprogram på TV. Tillgängliggörande i arkivens regi får ändå en alldeles särskild tyngd, då det alltid grundar sig på det faktiska källmaterialet. Än bättre blir det om man lånar presentationsidéer, pedagogik och tilltal från museerna och biblioteken – en av ABM-samarbetets stora förtjänster.

På Kungsholmsskivan tillhandahålls Rotemansarkivet – en del av dess material fanns inte tillgängligt någon annanstans – men i övrigt stod tillgängliggörandet i fokus. I ett antal specialdatabaser gavs möjlighet att botanisera bland

■ Bolinders verkstäder, ett stenkast från centralstationen.

Fotografi från Stockholms stadsmuseum.

affärer och företag i adresskalendern, bläddra bland alla mantals-skrivna Kungsholmsbor 1711, titta i förteckningar över skolelever vid sekelskiftet eller försålda varor från Bolinders mekaniska verkstad, bland mycket annat. En databas registrerades från de listor över anställda som bifogades de årliga mantalsuppgifterna och upptog många tusen anställda i allt från stora industrier till små kaféer, uppgifter som annars inte fanns i den vanliga folkbokföringen. Ingen av dessa databaser gjorde anspråk på fullständighet – de skulle exemplifiera och ge aptit på mer.

Fotografier, ritningar, filmer, arkivfragment och korta artiklar gav bakgrund och skulle locka till eftertanke, nyfikenhet och ibland till fullständighetsiver – man var bara tvungen att komma vidare, se

resten ... Genom konkreta tips, enkla bestandsregister och kontaktuppgifter hittades till slut tråden att följa genom labyrinten. Nöjet tog inte slut vid datorn utan kunde fortsätta i arkivet.

Varje ny publikation av detta slag ger oss nya arkivanvändare och ökar aptiten hos de redan omvända, vilket leder till ökade krav på att fler källmaterial skall göras tillgängliga och sökbara. En ökande mängd digitalt källmaterial skapar i sin tur förutsättningar för billigare och innehållsrikare produkter. De båda fronterna stödjer varandra, med kulturarvet som vinnare. Förutom att vara identitetsskapande och (alltför?) självklart omistligt kan det nu skapa spänning och nöje, ibland rentav beroende, för gemene man – ytterst viktigt i dagens mediabrus och kniv-

skarpa konkurrens mellan samhällsintressen. Tillgängliggörandet blir, lite tillspetsat, en överlevnadsstrategi för det lite mjukare, kulturella och inte så lagstyrda i vår verksamhet.

Stockholms stadsarkiv har i tio år satsat på tillgängliggörande i denna form, och arbetet kommer att fortsätta, hand i hand med ökat tillhandahållande, främst via hemsidan. Man kan även tänka sig andra tematiska uppdelningar än de geografiska: folkskolans värld, brott och straff, invandring och integration, småföretagande förr eller varför inte fotboll ... ♦

Skribenten är förste arkivarie vid Stockholms stadsarkiv och systemkonstruktör.

ACCESS

för ökat tillgängliggörande i Riksarkivet och landsarkiven

Leif Gidlöf

■ I Riksarkivet finns omkring 20.000 medeltida originalbrev, som fortlöpande publiceras i en vetenskaplig edition genom Svenskt Diplomatarium. Ett av de olika Accessprojekten har som mål att digitalisera och i den formen tillgängliggöra alla dessa. Det här brevet är från den 2 februari 1421.

Foto: Ann-Sofie Persson, Access-projektet.

Den svenska regeringens budgetproposition hösten 2005 innehöll en i vår värld gigantisk engångsatsning på 550 mkr över två år för ökat tillgängliggörande i kulturarvsinstitutionerna. Reaktionerna blev naturligtvis i sak positiva, även om många beklagade att en så stor resurs måste planeras och förbrukas under så kort tid och med arbetsmarknadseffekten i fokus. Men med insikt om de politiska realiteterna, där långsiktigheten inte alltid dominerar, gällde det att snabbt prioritera och finna former för det praktiska arbetet. I den s.k. vårbudgeten i april 2006 aviserades dessutom vissa ytterligare medel.

I en särskild skrivelse till regeringen redovisade Riksarkivet den strategi för digitalisering (*Att digitalisera det skrivna kulturarvet – utgångspunkter och inriktning inom arkivverket*) som redan tidigare tagits fram under medverkan av olika brukarintressen. Regeringen valde ändå att låta Statens Kulturråd, som annars inte behandlar arkivfrågor, fördela medlen även här.

Under perioden december–januari klarades regelverket, och namnet ACCESS myntades. Totalt 824 ansökningar strömmade in från alla håll i det offentligt drivna

eller stödda ABM-området. Förutsättningen var att projektmedel skulle täcka en rätt låg lönekostnad, medan alla övriga projektkostnader som lokaler, utrustning m.m. måste bäras av de sökande själva.

Riksarkivet valde att gå in med en samlad ansökan för hela arkivverket bestående av 42 lokala delprojekt. Någon längre gående samordning medgav inte tiden. Riksarkivet delade in delprojekten i olika grupper som medeltidshandlingar, folkbokföring, rättsväsen, olika rullor och register, kartor och ritningar, ljud och bild samt övrigt. Kulturrådet valde att specifikt utpeka de delprojekt som skulle få medel, och för det första året blev utfallet runt 60 % motsvarande ca 22 mkr och 65 anställningar. Arbetsgivarverket slöt också ett specialavtal med de berörda facken, eftersom ingen fortsatt finansiering kunde garanteras efter de två åren.

För Riksarkivets egen del ligger tonvikten på digitalisering och omemballering av samtliga medeltidsbrev, inventering av fotografier i arkiven, förtecknande av enskilda arkiv samt vissa registerkontroller. *Krigsarkivet* inriktar Accessarbetena på kartmaterialet samt uppgifter

om värnpliktiga i arkiven efter inskrivningsområdena.

Landsarkiven arbetar i flera fall med likartade materialgrupper som folkbokföring, foton, boupteckningar och kartmaterial. Men vissa upplägg är mer avvikande som rekonstruktion av fång- och patientrullor och registrering av anställda i Ostindiska kompaniet (Göteborg), "källor till samtidshistorien" (Lund) samt Gotlands export- och importdata (Visby).

Vid SVAR (Svensk arkivinformatik) och MKC (Mediakonverteringscentrum) är inriktningen i första hand kompetens- och produktionsstödande. Dit hör bl.a. speciella skanningformer, bildbearbetning och utläggning på Internet samt en fortsättning av det s.k. DAF-projektet avseende scanning on demand i stället för fjärrlån.

IT-avdelningen vid Riksarkivet har ett särskilt ansvar för att utveckla och befästa den "digitala kedjan" från skanning och bildkontroll till bildvisning och långtidslagring. Även för tillhandahållande och bevarande medför Accessprojekten åtaganden som inte fått någon särskild ny finansiering. ♦

Skribenten är arkivråd.

Nordiska Arkivdagarna 2006

De Nordiska Arkivdagar hålls i Uppsala den 23–25 augusti 2006.

Fullständigt program og möjligheter att anmäla finns på

<http://www.akademikonferens.uu.se/arkivdagar2006>.

Cecilia Nilsson

Samarbete med amerikanska mormonrörelsen om skanning

Riksarkivet har inlett ett samarbete med den mormonska församlingen i Salt Lake City, USA, om att skanna och indexera svenskt arkivmaterial (kyrkböcker, domböcker, militära rullor m.m.). Det aktuella materialet innehåller information om främst familjeförhållanden och enskilda individer.

Riksarkivets avdelning SVAR kommer att bistå i arbetet och får därigenom kopior både av de digitala bilderna och av de sökindex som tas fram.

Avtalet innebär att mormoner-na, genom Genealogical Society of Utah, kommer att skanna mikrofilmerna som de redan har i Granite Mount Record Vault, Salt Lake City, Utah, USA. Kvaliteten blir därmed den bästa som går att uppnå näst efter en skanning av original-

böckerna som förvaras hos de svenska landsarkiven.

Indexering som kommer att utföras av mormonernas nätverk av volontärer gör handlingarna sökbara ned på personnivå. Sökindexet kommer att göras fritt tillgängligt på Internet både av mormonerna och av Riksarkivet. Själva bilderna görs, mot en avgift, tillgängliga av Riksarkivet avdelningen SVAR.

En av våra främsta uppgifter är att göra våra stora samlingar tillgängliga, och efterfrågan på just digitaliserad arkivinformaton ökar stadigt. Samarbetet med mormonerna innebär en fantastisk möjlighet att snabbare föra över våra mikrofilmer till digitala databärare så att var och en på ett enkelt och effektivt sätt kan få tillgång till informationen, säger riksarkivarie To-

mas Lidman. De elva första församlingarna i Örebro län, började skannas i ett pilotprojekt redan förra veckan, säger Anders Nordström på Riksarkivet SVAR. Resultatet förväntas finnas på Internet i vår.

Samarbetet med den mormonska församlingen i Salt Lake City sträcker sig tillbaka till 1948, då de började mikrofilma den svenska folkbokföringen fram till 1860. Samarbetet har sedan fortsatt under 40-, 50- och 60-talen.

Kyrkan driver det största genealogiska biblioteket i världen: Family History Library.

Vill du veta mer så kontakta Anders Nordström som är direktör i Riksarkivet SVAR i Ramsele, anders.nordstrom@svar.ra.se. ♦

Arkiven och arbetsmarknaden

Tomas Lidman

His masters voice – Att arbetsmarknaden följer konjunkturutvecklingen är något som vi vant oss vid under det senaste århundradet. Dessförinnan fanns visserligen tydligt avläsbara svängningar i den ekonomiska utvecklingen, men dessa berodde mera på väder och vind, missväxt och krig. Under 1900-talet har variationerna varit mera svårtolkade och svårförutsägbara och ofta kunnat härledas till spekulationer i fiktiva värden som (30-talskrisen) och vår egen kris kring decennieskiftet 80/90, och bristen på råvaror av olika slag (energi). På 1800-talet existerade inte någon arbetsmarknad eller arbetsmarknadspolitik i den mening vi talar om i dag. Jordbruksnäringen sysselsatte den absolut största delen av befolkningen. Arbetsmarknadspolitik är en innovation av det industrialiserade samhället och ekonomiska filosofer som J.M. Keynes.

Första gången sådana idéer kom att praktiseras i större omfattning var på 1930-talet. De syftade till att lindra verkningarna av den massarbetslöshet som blev följden av nedgången i den dåtida världsökonomi. Samtidigt lanserades begreppet "arkivarbetare" för personer sysselsatta med allehanda

kontorsgöromål. Denna term har sedan hängt med genom årtiondena och blivit ett samlingsbegrepp för alla som anställts med sysselsättningsbidrag och erhållit arbete inom kontorssektorn. Kulturarvsområdet tog redan från början hand om en inte obetydlig del av dessa medarbetare. När jag började mitt arbete på Kungl. biblioteket 1971 så drevs i praktiken institutionen till stor del just tack vare dessa personer. De katalogiserade, band böcker och de stod i informationen. Jag vet att situationen i stort sett var densamma inom centralmuseerna.

Hur ser det då ut i dag? Inte är det så mycket bättre, inte. Och det är den frågan jag tänkte komma till

nu. Riksarkivet och landsarkiven har under en längre tid argumenterat för särskilda resurser avsedda att på olika sätt bevara vårt kulturarv. Vi erhöll också ett uppdrag av regeringen att analysera problemet och avgav en rapport 1999 som påvisade stora och omedelbara behov. Ingenting hände. För något år sedan aktualiserade vi frågan igen och nu, hösten 2005, plötsligt, lagom inför ett valår, beslutade regeringen om omfattande satsningar på att tillgängliggöra arkivens, bibliotekens och museernas samlingar. Satsningarna, som går under namnet *Access*, uppgår till ca 550 miljoner kronor och skall disponeras under en två-årsperiod, 225 miljoner per år. Riksarkivet och

landsarkiven, som förberett frågan ordentligt, har hållit sig väl framme och erhållit knappt 25 miljoner kronor första året och förhoppningsvis får vi en summa i samma storleksordning 2007. Leif Gidlöf beskriver närmare i en artikel i detta nummer av NA projektens innehåll och omfattning. Det är ju i sig mycket glädjande och en del av de behov vi tidigare argumenterat för kan nu äntligen tillfredsställas.

Men vi är återigen tillbaka i beredskapsarbetstänkandet. Samma argument upprepas nu som för 75 år sedan. Det är inte främst omsorgen om materialet eller institutionerna som gäller, utan vad regeringen syftar till är att skapa "nya" jobb. Och jobben är tidsbegränsade och tillfälliga. Men inte nog med det. För att ytterligare dämpa den stigande arbetslösheten plussar

man på med arbetsmarknadsinnovationer som s.k. plusjobb och kompetenssättningsarbeten.

Självfallet måste vi och andra ABM-aktörer använda oss av dessa instrument i vår verksamhet, men samtidigt kan man verkligen fråga sig, och fundera över, om detta är den mest ändamålsenliga modellen att komma till rätta med våra problem: att vi används som regulatorer i arbetsmarknadspolitiken. Vi arbetar alla långsiktigt med evigheten som målsättning och den här typen av snabba, tillfälliga insatser hotar verkligen denna långsiktighet. Det är ju inte så att våra problem är lösta efter två-årsperiodens slut. Samtidigt är det lätt hänt att snabba projekt prioriteras och får resurser som styrs av motiv som inte hämtats från sektorn själv, utan som kan härledas till an-

nan, mera moderiktig, argumentation.

Man kan också ställa sig samma fråga som tidigare ställts av generationer arbetsgivare: är det nu så att regeringen verkligen vill göra en insats för att minska arbetslösheten bland arbetslösa akademiker eller motsvarande, samtidigt som ABM-området inte kan hantera en av sina huvuduppgifter, bevarandet av kulturarvet, varför då göra dessa tjänster tillfälliga? När två-årsperioden är över så upphör ju anställningen för flertalet sysselsättningsanställda och vi är tillbaka i ruta ett. Ny arbetslöshet, nya projekt. Men så här har det sett under hela min aktiva tid (och 40 år ytterligare tillbaka) och någon förändring är sannolikt inte i sikte. ♦

Skribenten är Riksarkivarie

Krigsarkivet bygger om!

Ulf Söderberg

Svenska Krigsarkivets forskarsal och expedition kommer att renoveras och byggas om under hösten 2006. Bakgrunden är dels att lokalerna är i behov av renovering, dels att forskarsal och expedition måste anpassas till dagens krav på tillgänglighet och säkerhet.

Ombyggnaden börjar den 14 augusti och beräknas vara klar den 23 oktober. Under denna period kommer Krigsarkivet att vara stängt för allmänheten och besökare hänvisas till Riksarkivet i Marieberg, där man kommer att kunna beställa fram handlingar från Krigsarkivet. Forskare som vill ta del av generalmönsterrullor och annat filmat material hänvisas till Riksarkivet i Arninge. ♦

Skribenten är krigsarkivarie.

■ Krigsarkivet vid invigningen den 13 oktober 1947.
Ur Gruppfotosamlingen.

Reykjavík Stadsarkiv formidler kulturarv

Svanhildur Bogadóttir

■ Befolkningen i Reykjavík var meget interesseret i at se udstillingen, som Stadsarkivet lånte fra Færøernes Landsarkiv og Byarkivet i Tórshavn.

Foto: Kristín Bogadóttir.

For at øge folks og myndigheders kendskab til arbejdet på arkiver og vores arkivbeholdning, er det vigtigt, at arkiverne konstant gør opmærksomme på sig selv. De seneste måneder har Reykjavík Stadsarkiv ledet forskellige udstillinger og deltaget i arrangementer.

Bykultur fra Tórshavn

Året 2005 satte Færøernes Landsarkiv og Tórshavn Byarkiv en meget ambitiøs udstilling op, som blev kaldt „Tórshavns bykultur 1856–2005“ og vakte megen opsigt og var velbesøgt.

Reykjavík Stadsarkiv opnåede aftale om at få udstillingen sendt til Reykjavík, og den blev åbnet af borgmesteren i Reykjavík den 3. december 2005 og varede til ind i februar 2006. Fhv. nationalantikvar i Færøerne Arne Thorsteinsson var tilstede ved åbningen på vegne af de færøske arkiver. På udstillingen er dokumenter, fotografier, byplanskort, tegninger og statistisk, der grundigt viser, hvordan byen blev udbygget og styrket. Teksterne er på færøsk, men hovedindholdet er oversat til islandsk.

Udstillingen handler om udvik-

lingen og opbygningen af bebyggelsen i Tórshavn på Færøerne helt tilbage til året 1856, hvor byggeudvalget i Tórshavn blev nedsat. På udstillingen ses, at det første forslag om planlægning af det gamle kvarter i Tórshavn så dagens lys allerede omkring midten af 1870'erne. Som i Reykjavík flyttede mange mennersker til Tórshavn i slutningen af 1950'erne, og det var nødvendigt at planlægge nye kvarterer og ofte med større huse end tidligere. Det var især omkring midten af det 19. århundrede, at Tórshavn for alvor begyndte at vokse, og politikere og embedsmænd måtte overveje, hvordan man bedst kunne imødekomme behovene hos den stadig voksende befolkning, der flyttede til kommunen. Det viste sig, at der er utrolig mange lighedspunkter mellem byplanlægningens historie i Tórshavn og i Reykjavík, og udstillingen appellerede meget til beboerne i Reykjavík. Den blev da også besøgt af 3000 mennesker i de uger, den var åben.

Arkiver burde gøre mere ud af at bytte udstillinger. Det er tit kedeligt at have lagt en masse arbejde, tid og penge i en udstilling, der kun er åben en begrænset tid.

F.eks. vil Reykjavík Stadsarkiv gerne nå kontakt med instanser, der har interesse i at få vores store udstilling om „Reykjavík i fjendens vold“ fra krigsårene, hvor der fortælles om besættelsens indflydelse på Reykjavíks historie og kultur.

Julekortsudstillingen på nettet

I slutningen af november lavede Reykjavík Stadsarkiv en udstilling på nettet af gamle julekort, hvor folk havde mulighed for at sende julekort gennem nettet. Kort sagt blev initiativet en stor succes, og statistikken sprængte alt, hvad vi tidligere har oplevet. I december måned var der 79.713 søgninger på Stadsarkivets hjemmeside (men i samme tidsrum 641.087 i helhed på Reykjavík Kommunes hjemmeside). I alt var 19.821 inde på vores julekortsider i december. Hvert ip-nummer registreres kun en gang. Nytårskort blev siden sat ind på hjemmesiden og nu sidst konfirmationskort.

Det var en fornøjelse at se, at ca. 6% af alle islændinge havde besøgt vores side på en enkelt måned, havde kikket på og sendt julekort, men Stadsarkivet opbevarer en fuldstændig samling af islandske julekort fra det 19. århundrede.

■ Slægtsforskningens forskellige sider. Udstilling af dokumenter og genstande, som kaster lys over slægtens historie.

Foto: Svanhildur Bogadóttir.

Men det var ikke mindre fornøjeligt at se, at efter at have besøgt julekortsiden, gik folk også ind på andre af arkivets sider, og de sider, der blev mest besøgt, var nyheder, dokumentregister, museumsbeholdning og udstillinger.

Museumsnat og Vinterfestival

Reykjavík Kommune har gennem nogle år stået for Vinterfestival, som er en alsidig kulturfestival i februar måned hvert år. En del af den er Museumsnatten, og nu deltog Stadsarkivet i den for første gang med et stort program. Arkivet var åbent til kl. 01 om natten fre-

dag den 24. februar. Der blev tilbudt kursus i skønskrift, opstilling af slægtstræer, bevaring af slægtens historie og i arkivering i hjemmet. Ca. 350 personer besøgte arkivet denne fredag aften, og der var stor deltagelse i kurserne, og et af dem blev gentaget tre gange i ugerne efter pga. så stor efterspørgsel. Kurserne var gratis, og det var tydeligt, at disse korte (en time) afgrænsede kurser faldt i god jord. Der var også en udstilling af en kendt slægtsforsker, Guðfinna Ragnarsdóttir, af dokumenter og genstande fra hendes familie, slægtstræer af forskellig art foruden fo-

■ Plakat fra Stadsarkivets udstilling af valgpropaganda fra tidligere tid.

Designer af plakat: Guðmundur Oddur Magnússon.

tografier, viser, fortællinger og andre nedskrevne kilder. Hun viste, hvordan man kan tilføre slægtsforskningen liv og overlevere den til kommende generationer.

I Vinterfestivalens program tilbød Stadsarkivet folk at sende forespørgsler ind om, hvem der havde

boet i deres hus tre forskellige årstal efter eget valg. Selvfølgelig tilbyder vi denne service hele året rundt, men her havnede tilbuddet i Vinterfestivalens program, som blev omdelt til alle husstande. På tre dage kom 80 forespørgsler om beboere i huse, og de fleste var fra

folk, der ikke tidligere havde nogen idé om, at man kunne få sådanne oplysninger. Siden da er antallet af forespørgsler om huse steget. Selvfølgelig betød dette samtidig mere arbejde for personalet med at finde oplysninger, men det øgede det almene kendskab til arkivet. Massemedier viste også dette stor interesse, og der var interviewer med undertegnede i radio, fjernsyn og aviser.

Udstilling af valgsouvenirs

I skrivende stund står kommunalvalgene i Island for døren.

Stadsarkivet gik i samarbejde med billedkunstafdelingen i Islands Kunstakademi om en udstilling af valgpropaganda fra før i tiden og analyse af den. Resultatet er en morsom udstilling i seks udstillingsvalg, og den blev åbnet med besøg af valgkandidaterne fra alle partier, som så den, talte med massemedier, gæster og andre. Ved samarbejdet med Kunstakademiet er synsvinklen en anden, end når arkivets historikere udarbejder udstillingerne, og samtidig holdes alle udgifter på et minimum. ♦

Skribenten er stadsarkivar i Reykjavíks Stadsarkiv

Sammenlægges Nationalarkivet og National- og Universitetsbiblioteket i Island?

Ólafur Ásgeirsson

Der er nedsat et udvalg

I februar måned nedsatte kulturministeren et udvalg, der skal revidere lovgivningen omkring disse institutioner og samtidig gennemgå deres arbejdsvirksomhed med det for øje at undersøge, om det vil være positivt at sammenlægge eller koordinere deres virksomhed, som det siges. I instruksen for udvalget pålægges det bl.a. udvalget at vurdere, hvordan arbejdsfordelingen indenfor arkivering og formidling af information bedst tilrettelægges. Udvalget skal i denne sammenhæng diskutere samarbejde mellem Nationalarkiv og National- og Universitetsbibliotek i videre sammenhæng og definere disses roller blandt andet hvad angår tekniske ændringer, ændringer i universitetsvirksomheden, ændring i bevaring og formidling af dokumenter og information foruden andre faktorer, som udvalget mener, er relevante. Det kan komme på tale af sammenlægge eller koordinere institutionernes virksomheder, og udvalget skal belyse fordelene herved, samt hvordan noget sådant udformes.

■ Islands Nationalarkiv i Reykjavík.

Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

Baggrund

Fra forskelligt hold ser det ud, som om det såkaldte ABM-arbejde her i landet er blevet misforstået på den måde, at det skulle indebære man reelt slår sammen arkiver, bibliotek og museer i hvert enkelt nordisk land for sig. Det står klart, at

det ikke er tilfældet, derimod følges den kurs at have mange forskellige samarbejdsprojekter mellem de forskellige institutioner, arkiv, bibliotek og museer, især indenfor forskellige slags elektronisk kopiering.

Ved første øjekast ser det ud,

som om der hersker nogen uvidenhed om Nationalarkivers (Rigsarkivers) virksomhed i udvalgets arbejdsbeskrivelse. Men højst sandsynligt gør man sig ikke klart, hvilken forskel der er på de kunder, der søger til biblioteker og arkiver. Højst sandsynligt er det heller ikke tydeligt, hvilken forskel der er på at indsamle håndskrifter og arkivalier fra myndighederne og nødvendigheden af almen tilgængelighed til uundværligt materiale, som vedrører borgernes rettigheder og skal følge reglerne om sikker opbevaring, som ikke er mægtige til forskningsbibliotekernes informationsindsamling.

I 1994 blev Islands National- og Universitetsbiblioteket lagt sammen, men denne sammenlægning synes ikke at være lykkedes fuldstændigt, selvom tiden nok vil afgøre det. Der opstår konflikter mellem statsbibliotekets opbevaringsinteresser og akademikernes interesser. Disse har brug for de nyeste oplysninger, ofte netudgaver, til forskellig forskning indenfor f.eks. polyteknik, medicin, genetik, bioteknik osv.

Der er fare for, at arkivet ikke har mange berøringsflader til denne type aktivitet. I de øvrige nordiske lande har man ikke bygget fælles opmagasineringssteder for arkiver og opbevaringsbiblioteker, selvom man der kan finde berøringspunkter.

Det eneste forbillede, man kan sammenligne med, er sammen-

■ National- og universitetsbiblioteket i Reykjavík. Foto: Eiríkur G. Guðmundsson..

slutningen af nationalarkivet og nationalbiblioteket i Canada. Disse institutioner blev slået sammen for nogle år siden til trods for modstand fra dem, der arbejder der, og til trods for at en offentlig rapport talte imod det.

Konklusion til efteråret

Udvalget, der er sammensat af de to institutioners bestyrelsesformænd samt repræsentanter fra ministerier og Islands Universitet, er begyndt at indhente materiale, men har i øvrigt ikke indtaget nogen holdning til sagen. Uanset hvad dets konklusion bliver, står det klart, at man ikke kommer udenom at løse begge institutioners behov for opmagasineringslokaler, og desuden skal Islands Nationalarkiv have mere personale for at kunne løse opgaverne omkring elektronisk arkivering og modtagelse af de arkivalier, der nu venter

på at blive indleveret til arkivet. Udvalget vil uden tvivl arbejde hurtigt, for det skal afgive sin konklusion før 1. september i år.

Vurdering af bevaringsmetoder

Så vækker det uro blandt Nationalarkivets personale, at der under udvalget hører en arbejdsgruppe, der skal vurdere, hvilke tekniske metoder der er velegnede til bevaring af elektroniske arkivalier i Nationalarkivet. Dermed skal det vurderes, om Statens arkivers metoder, som Nationalarkivet har besluttet at benytte, er tilstrækkelige. Det virker endnu mere mærkværdigt, at det netop var et udvalg nedsat af kulturministeriet, som opfordrede til, at man i sin tid valgte denne metode. ♦

Skribenten er nationalarkivar i Island.

Gamle idéer – ny viden

Om Erica-projektet ved Statens Arkiver

Else Hansen

Elektroniske registre i centraladministrationen er udviklet og brugt for at realisere skiftende forvaltningspolitiske målsætninger. De første elektroniske registre blev i 1960'erne brugt til at danne mere avanceret statistik, end man tidligere havde kendt. I 1970'erne blev også udvikling af prognoser på flere samfundsområder vigtige funktioner for de elektroniske registre. Siden 1980'erne er mål- og rammestyring blevet udviklet, og også her har de elektroniske registre fået deres rolle som opsamler og formidler af data om de enkelte myndighedsresultater og „produktion“. Sideløbende er de elektroniske registre blevet anvendt til enkeltopslag, ligesom papirregistre blev det.

Forskningsprojekt om elektroniske registre

Et forskningsprojekt i Statens Arkiver har undersøgt overgangen fra papirregistre til elektroniske registre. Undersøgelsen er centreret om fire casestudies, nemlig registrering af landets borgere i det centrale personregister (CPR-register), registrering af studenter ved Københavns Universitet, registrering af hospitalspatienter og registrering af udlændinge i Danmark.

På disse områder er der sket registreringer, også længe før elektronisk registrering blev mulig.

Undersøgelserne er funderet i historiefaglige metoder, og da alle deltagere i forskergruppen er arkivarer ved Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling, har også viden og erfaring fra arkivarbejdet haft betydning for forskningsprojektet. Seniorforsker Else Hansen har været leder af forskningsprojektet. Øvrige deltagere er arkivarerne Asger Svane-Knudsen, Asbjørn Romvig Thomsen og Mette Hall-Andersen, der hver har stået for et casestudy.

Med flere forfattere er det blevet muligt at give de fire casestudies forskellig profil og dermed lade de enkelte registres særlige træk komme frem samtidig med, at projektarbejdet naturligvis har sikret fælles diskussioner af ligheder og forskelle mellem registrene.

Casestudies

Studenterregistrering ved Københavns Universitet er et eksempel på, at registrering af de samme grunddata har ændret sig med tiden. Studenterne ved Københavns Universitet er altid blevet registreret ved immatrikulation, først i immatrikulationsprotokoller og fra 1941 i et kortkartotek. Det blev i 1964 afløst af et elektronisk register, fordi Undervisningsministeri-

et ønskede en mere pålidelig studenterstatistik til dokumentation af universiteternes stigende studentertal. I 1970'erne blev dette register omlagt for at imødekomme nye krav i forbindelse med indføring af en ny budgetmodel. Med den blev det afgørende for universitetets økonomi, hvor mange studietrinstilvækster (gennemførte eksamener og årsværk), der kunne registreres. Registret blev derfor tilført nye data – og nye begreber blev anvendt til at forstå disse. Universitetets økonomi blev afhængig af „produktiviteten“. Dermed fik elektronisk studenterregistrering en afgørende ny rolle.

Udlændingeregistret er et eksempel på, at flere myndigheder benytter det samme register. Papirregistret fungerede tilfredsstillende, da administrationen af udlændinge blev varetaget af Rigspolitiet alene, mens det elektroniske register fra sin start i 1993 blev designet som et fællessystem for flere myndigheder: Direktoratet for Udlændinge, Flygtningenævnet, Rigspolitiet og udlændingeadministrationens ressortministerium. Det var et meget fleksibelt system, der lettede udflytningen af visse opgaver i udlændingeadministrationen til statsamterne og kommunerne, idet der blot skulle etableres terminaladgang til Udlændingeregistret.

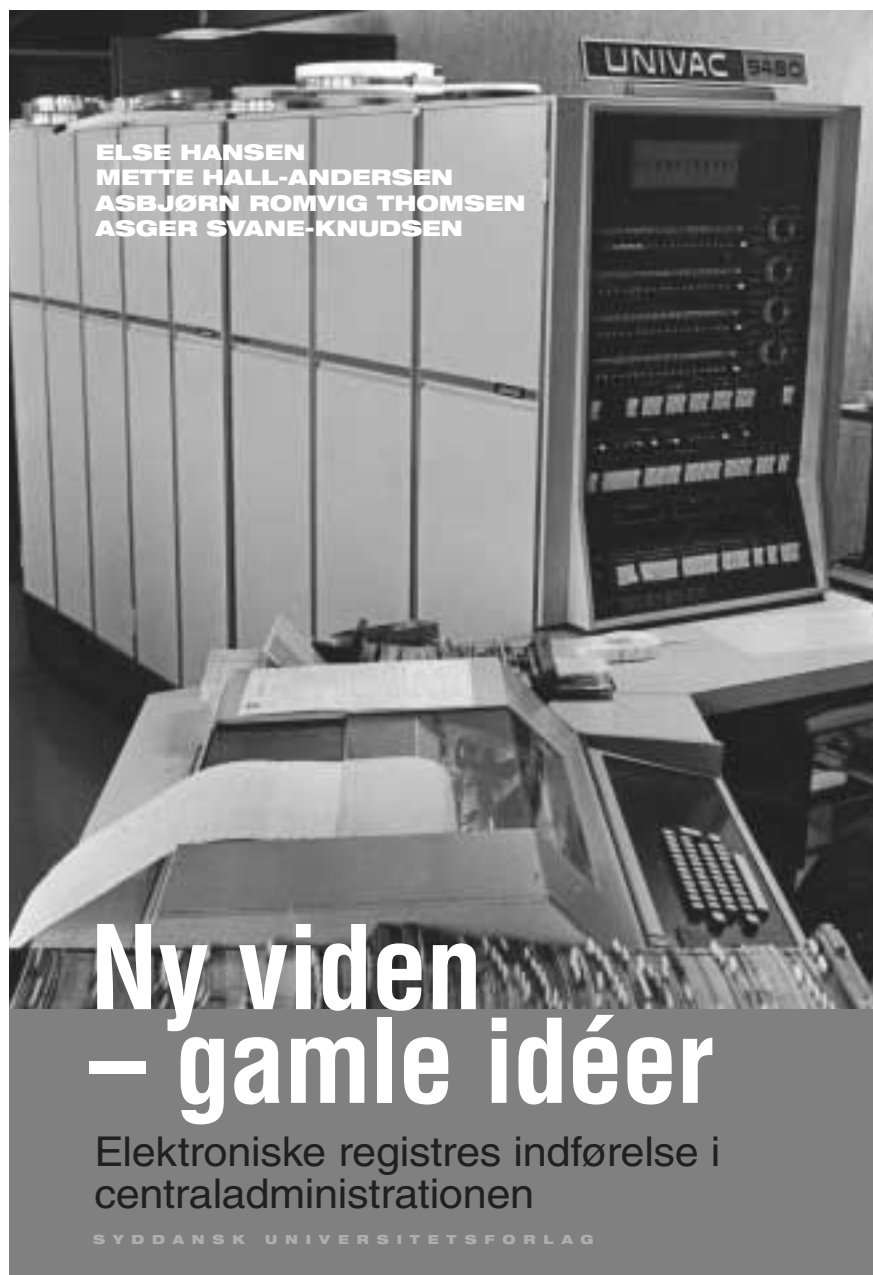
Kontinuitet og brud

Centraladministrationens elektroniske registre repræsenterer såvel kontinuitet som brud i det offentlige registerhistorie. Det er udtryk for kontinuitet, når de elektroniske registre indeholder data om de samme emner som de papirbaserede registre, og når de føres af de samme myndigheder, som havde ansvaret for de papirbaserede registre. Gamle idéer om landsdækkende registre kunne realiseres med elektroniske registre.

I et lidt længere perspektiv ses dog også væsentlige brud mellem papirbaserede og elektroniske registre. De elektroniske registre gav nemlig mulighed for at skabe ny viden på flere måder: Optagelse af oplysninger om flere forhold i registret, etablering af nye begreber, som beskriver registrets individer med nye facetter og viderebehandling af registrets oplysninger. Det vil være afgørende for kommende arkivbruges anvendelse af de elektroniske registre, at disse veje til ny viden er omhyggeligt dokumenteret.

På den organisatoriske side var det væsentligste brud med papirregistre et stærkt forøget samarbejde mellem flere myndigheder om inddatering i og brug af elektroniske registre. Samtidig gav den nye teknologi mulighed for, at myndighederne kunne udveksle og samkøre oplysninger fra flere registre. Forskellige myndigheder kunne få indflydelse på det enkelte registers opbygning og brug på forskellig vis. Arkiverne må derfor overveje, om det fortsat er tilstrækkeligt at beskrive det enkelte register gennem dets tilknytning til de enkelte myndigheder, eller om registrets emne og funktion også skal registreres, og om det skal registreres, hvilken rolle den enkelte myndighed har haft over for registret.

Ændringer i registrenes opbyg-

■ Ny viden – gamle idéer. Elektroniske registres indførelse i centraladministrationen. Else Hansen, Mette Hall-Andersen, Asbjørn Romvig Thomsen, Asger Svane-Knudsen. Syddansk Universitetsforlag. ISBN 10:87-7674-122-2. Udkom maj 2006.

ning og funktion er sket gradvist over flere årtier, hjulpet på vej af den nye teknik, men nødvendiggjort af nye politiske signaler. Registrenes funktion og indhold blev nemlig bestemt af forvaltningens krav, ikke af de tekniske forhold. Det vil være en overdrivelse at hævde, at de elektroniske registre har været årsag til udviklingen af nye forvaltningsmæssige politikker. Forskydninger i forvaltningspolitikken er langt bredere forankret og har sammenhæng med ændringer i økonomiske og velfærdsmæs-

sige vilkår. Derimod må det konkluderes, at de elektroniske registre har vist sig at være så fleksibelt et værktøj, at de kunne understøtte forvaltningspolitikken ad de veje, den har taget.

Med de elektroniske registre kunne der genereres ny viden af et omfang og med en hastighed, som man ikke tidligere havde kendt, men det skete på baggrund af gamle registertraditioner og -ønsker. ♦

Skribenten er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet, København.

Nordisk Arkivstatistik 2005

I Bestanden

Institution

Samlingernes omfang per 31. december (totalt antal hylde-meter)

	1985	1990	1995	2000	2004	2005
Danmark (totalt SA)	230.981	259.475	282.093	313.233	344.477	353.560
Rigsarkivet	105.300	119.910	129.067	142.958	160.792	166.161
LA København	25.943	30.709	36.055	46.856	48.958	48.971
LA Odense	11.504	11.342	12.263	14.699	16.226	16.763
LA Viborg	29.000	33.614	38.411	44.771	50.776	52.510
LA Aabenraa	12.550	14.000	14.397	16.267	17.681	17.736
Erhvervsarkivet	46.684	49.900	51.900	47.682	50.044	51.419
Dansk Data Arkiv	–	–	–	–	–	–
StA København	21.800	31.500	29.300	30.400	35.055	35.641
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	4.145	4.600	5.000	3.150	3.397	4.076
Grønland						
Nationalmuseum og arkiv	350		1.469	2.398	2.636	2.676
Finland (totalt)	125.561	133.389	149.375	160.070	163.8340	172.184
Riksarkivet	36.980	37.853	39.569	41.198	45.125	45.489
LA Joensuu	2.938	3.107	5.901	7.106	7.621	8.291
LA Jyväskylä	3.155	3.804	4.126	4.391	5.039	5.795
LA S:t Michel	8.400	8.721	6.958	9.249	10.083	10.370
LA Tavastehus	5.305	6.563	7.530	8.520	9.158	9.265
LA Uleåborg	8.239	9.108	10.007	11.225	10.104	10.099
LA Vasa	5.497	5.405	6.121	6.750	7.314	7.373
LA Åbo	9.552	11.663	12.960	14.553	14.826	14.918
Krigsarkivet	31.000	32.665	40.943		42.600	42.944
Utrikesförvaltningens arkiv	8.460	8.900	9.060			9.290
Statsrådets arkiv	6.035	5.600	6.200	7.800	8.200	8.350
Åland						
Ålands landskapsarkiv	1.500	2.250	2.818		3.445	3.510
Island (totalt)	12.102	29.000	32.500	38.617	41.520	42.400
Nationalarkivet	7.160	23.300	26.600	31.900	34.000	34.700
StA Reykjavik	4.942	5.700	5.900	6.717	7.520	7.700
Norge (totalt)	85.665	105.862	124.710	152.321	185.373	191.481
Riksarkivet	41.616	52.097	62.234	74.449	90.238	93.273
SA Bergen	5.995	6.430	9.750	12.080	12.357	12.650
SA Hamar	4.135	4.340	5.724	6.867	7.937	8.231
SA Kongsberg	5.268	7.792	8.087	8.087	9.493	10.173
SA Kristiansand	4.760	4.955	5.609	6.896	11.750	12.017
SA Oslo	11.069	13.461	11.188	14.947	17.582	17.829
SA Stavanger	4.415	5.072	5.925	6.925	9.711	9.984
SA Tromsø	1.407	3.647	4.977	6.119	7.069	7.641
SA Trondheim	7.000	8.068	11.216	15.951	19.236	19.674
Samisk arkiv						9
Sverige (totalt)					624.798	635.914
Riksarkivet	221.156	117.500	126.486		173.213	175.774
Krigsarkivet	49.500	56.000	65.000		72.010	72.810
LA Göteborg	21.510	51.000	57.585		71.013	71.627
LA Härnösand	21.500	25.993	39.958		72.634	74.768
LA Lund	25.000	33.754	36.300		40.347	40.604
LA Uppsala	4.000	28.600	25.663	35.520	42.958	43.902
LA Vadstena	27.765	32.335	35.000		42.064	42.474
LA Visby	5.700	5.830	5.800		5.705	5.729
LA Östersund	4.000	4.741	5.600		7.829	8.250
Värmlandsarkiv	16.100	18.342	18.726		*18.870	*19.885
StA Stockholm		42.000	45.250	58.800	**65.247	**66.436
StA Malmö					***12.908	***13.655

* allt material, varav 7.885 statligt

** inbegriper även statligt material

*** allt material, varav 4.886 statligt

Nordisk Arkivstatistik 2005

Institution

Personale aflønnet med

2 Personale/ressourceanvendelse

Personaleressourcefordeling på virksomhedsområder i procent af det totale antal disponible årsværk

Institution	Egne midler		Eksterne midler		Totalt		Tilsyn og rådgivning		Bevaring		Tilgængeliggørelse		Administration		Andet	
	Årsværk		Årsværk		Årsværk		%		%		%		%		%	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Danmark (SA)	248,3	248,8	42,7	39,5	291,0	288,3										
Rigsarkivet	153,1	148,0	13,7	18,7	166,8	166,7	22,6	22,4	24,0	21,8	23,6	27,3	21,4	20,9	8,4	7,7
LA København	14,0	13,0	4,2	0,6	18,2	13,6	3,2	4,5	0,7	0,5	72,6	61,5	17,0	20,8	6,5	12,8
LA Odense	12,2	13,3	2,5	0,7	14,7	14,0	7,7	4,8	0,6	6,6	46,0	46,7	31,7	29,9	14,0	12,0
LA Viborg	35,3	38,5	15,6	11,2	50,9	49,7	8,2	6,3	33,7	34,9	34,7	35,5	18,9	18,7	4,5	4,5
LA Aabenraa	8,0	9,7	2,4	2,1	10,4	11,8	15,8	6,8	1,1	12,7	35,5	36,8	17,3	17,7	30,2	26,0
Erhvervsarkivet	14,5	15,2	0,0	0,0	14,5	15,2	12,1	12,7	0,3	0,2	47,6	45,7	26,6	25,8	13,5	15,6
Dansk Data Arkiv	11,2	11,1	4,3	6,2	15,5	17,3	51,5	53,0	0,0	0,0	15,7	18,4	25,1	22,0	7,7	6,6
StA København	16,1	16,1	1,4	1,4	17,5	17,5	25,0	25,7	7,6	7,1	38,0	38,8	17,6	17,1	11,8	11,9
Færøerne																
Landsskjalasavn	6,0	6,0	2,0	1,3	8,0	7,3	24,0	14,7	21,0	30,2	14,0	14,0	34,0	34,3	7,0	6,8
Grønland																
Nationalmuseum og arkiv	3,5	3,7			3,5	3,7										
Finland (totalt)	226,1	223,0	7,1	14,6	233,0	237,6										
Riksarkivet	103,3	101,5	0,5	7,5	103,8	109,0	9,1	8,1	23,9	23,5	24,2	23,6	19,9	16,6	22,9	28,2
LA Joensuu	14,0	14,0	0,6	0,8	14,6	14,8	6,5	9,5	31,6	32,7	32,1	28,3	12,2	13,2	17,6	16,3
LA Jyväskylä	11,2	11,4	0,5	0,4	11,7	11,8	1,0	1,8	31,0	26,9	19,0	27,5	15,0	12,5	34,0	31,3
LA S:t Michel	24,2	23,8	1,3	0,6	25,5	24,4	4,7	5,5	24,1	24,9	47,7	47,2	14,7	16,4	8,8	6,0
LA Tavastehus	11,9	11,9	0,5	0,6	12,4	12,5	4,4	4,7	31,5	29,8	35,1	39,8	10,2	8,9	18,8	16,8
LA Uleåborg	17,9	19,1	1,6	1,1	19,5	20,2	3,9	5,0	39,5	38,8	29,1	29,2	11,5	11,3	16,0	15,7
LA Vasa	18,6	18,6	1,0	0,5	19,6	19,1	7,4	10,0	43,2	40,0	25,7	27,0	15,3	15,0	8,4	8,0
LA Åbo	21,0	19,2	1,1	3,1	22,1	22,3	15,2	15,0	21,4	25,3	35,6	34,0	18,1	17,4	9,7	8,3
Krigsarkivet																
Utrikesförv. arkiv																
Statsrådets arkiv	4,0	3,5	0,0	0,0	4,0	3,5	10,0	5,0	20,0	20,0	60,0	65,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Åland																
Landskapsarkiv	3,5		0,5		4,0	5,0	30,0		5,0		55,0		5,0		5,0	
Island (totalt)	29,5	29,5	4,0	2,1	33,5	31,6										
Nationalarkivet	22,5	22,5	4,0	2,1	26,5	24,6	22,0	21,0	24,0	20,0	26,0	28,0	13,0	15,0	16,0	
StA Reykjavik	7,0	7,0	0,0	0,0	7,0	7,0	20,0	20,0	2,0	2,0	38,0	35,0	25,0	15,0	18,0	
Norge (totalt)	219,7	210,0	22,9	15,2	242,6	223,2										
Riksarkivet	99,7	93,2	5,0	2,0	104,7	95,2	15,9	17,9	16,9	13,6	31,9	32,8	26,1	29,3	8,9	7,8
SA Bergen	25,0	23,0	0,0	2,0	25,0	25,0	5,1	4,7	24,5	27,5	51,5	47,2	15,0	20,6	3,7	0,0
SA Hamar	13,0	14,0	0,0	0,0	13,0	14,0	13,9	3,0	26,5	28,6	32,4	38,8	24,8	25,4	2,2	4,0
SA Kongsberg	12,0	11,5	0,9	1,2	12,9	12,7	8,7	5,9	24,5	23,7	38,2	38,0	27,3	27,4	1,0	2,2
SA Kristiansand	13,0	12,0	0,0	0,0	13,0	12,0	7,8	7,0	23,4	24,9	33,2	34,0	25,0	26,3	10,4	7,7
SA Oslo	12,0	11,3	0,0	0,0	12,0	11,3	16,0	20,5	20,0	18,4	44,0	42,1	13,8	9,4	6,2	9,4
SA Stavanger	14,0	17,0	2,0	2,0	16,0	19,0	6,7	4,7	40,6	22,1	28,1	44,4	17,4	19,6	7,0	7,5
SA Tromsø	12,0	10,0	4,0	2,0	16,0	12,0	6,2	8,5	22,2	26,8	36,2	35,4	26,1	23,2	9,1	5,9
SA Trondheim	19,0	16,0	11,0	6,0	30,0	22,0	9,4	5,9	36,2	49,1	30,6	25,1	17,5	17,5	7,1	2,3
Samisk arkiv	2,0		0,0				3,1		53,9		7,9		34,9		0,0	
Sverige (totalt)	464,2	501,0	87,9	101,0	552,1	602,0										
Riksarkivet	236,1	246,1	58,9	71,9	295,0	318,0	9,0	8,0	5,0	6,0	56,0	55,0	14,0	15,0	16,0	16,0
Krigsarkivet	24,6	29,0	0,3	0,0	24,9	29,0	16,0	19,0	5,0	7,0	48,0	53,0	15,0	12,0	16,0	9,0
LA Göteborg	35,0	37,8	3,0	3,2	38,0	41,0	7,0	8,0	6,0	6,0	64,0	63,0	18,0	17,0	5,0	6,0
LA Härnösand	51,9	58,8	5,6	6,2	57,5	65,0	10,0	12,0	10,0	10,0	59,0	60,0	15,0	15,0	6,0	3,0
LA Lund	29,3	34,2	5,8	6,8	35,1	41,0	6,0	5,0	7,0	9,0	63,0	61,0	15,0	17,0	9,0	8,0
LA Uppsala	33,8	36,3	4,0	3,7	37,8	40,0	14,0	14,0	3,0	3,0	61,0	61,0	15,0	14,0	7,0	8,0
LA Vadstena	31,6	38,0	3,7	4,0	35,3	42,0	12,0	10,0	7,0	7,0	53,0	54,0	19,0	24,0	9,0	5,0
LA Visby	9,7	10,9	3,8	3,1	13,5	14,0	12,0	13,0	2,0	2,0	53,0	54,0	21,0	20,0	12,0	11,0
LA Östersund	12,2	9,9	2,8	2,1	15,0	12,0	12,0	11,0	10,0	12,0	46,0	52,0	11,0	12,0	21,0	13,0
Värmlandsarkiv																
StA Stockholm																

Nordisk Arkivstatistik 2005

3.1 Tilgængeliggørelse (forskerservice)

Institution	Forskerpladser		Besøg på læsesalen		Udlån		Indlån	
	Antal pladser		Antal besøg		Antal enheder		Antal enheder	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Danmark (totalt SA)	428	428	83.476	78.269	9.367	9.756	7.302	6.506
Rigsarkivet	108	108	23.283	21.666	7.007	7.337	978	1.083
LA København	104	104	20.692	21.076	498	438	1.269	1.168
LA Odense	55	55	13.401	11.133	254	179	290	643
LA Viborg	99	99	14.221	13.096	1.032	955	3.195	2.237
LA Aabenraa	32	32	4.846	5.336	179	123	548	370
Erhvervsarkivet	30	30	7.033	5.962	397	724	1.022	1.005
Dansk Data Arkiv	0	0		0				
StA København	28	28	4.936	4.226	5	1	0	0
Færøerne								
Føroya Landsskjalasavn	14	14	785	1.041	92	128	7	8
Grønland								
Nationalmuseum og arkiv	5	5	330	327	5	12	1	0
Finland (totalt)	446	452	86.021	79.726	117.657	99.321	5.331	4.944
Riksarkivet	161	163	35.167	31.502	4.468	3.494	371	435
LA Joensuu	32	32	6.112	6.110	257	157	849	844
LA Jyväskylä	39	39	6.022	5.795	541	419	661	684
LA S:t Michel	35	35	4.471	4.233	109.756	92.312	165	72
LA Tavastehus	22	22	3.149	3.144	425	475	205	190
LA Uleåborg	50	50	6.280	6.144	364	614	1.070	414
LA Vasa	28	28	3.598	3.372	169	123	129	174
LA Åbo	47	47	12.050	11.911	629	641	979	554
Krigsarkivet	24	24	8.776	6.384	948	994		0
Utrikesförvaltningens arkiv		4		837				
Statsrådets arkiv	8	8	396	294	100	92	902	1.577
Åland								
Ålands landskapsarkiv	14	14	2.132	1.648	3.638	2.355	892	225
Island (totalt)	44	44	6.616	6.541	301	183	47	63
Nationalarkivet	34	34	5.256	5.190	301	181	47	63
StA Reykjavik	10	10	1.360	1.351	0	2	-	0
Norge (totalt)	290	276	28.116	22.785	260	219	118	126
Riksarkivet	95	80	*7.107	**4.451	137	114	32	16
SA Bergen	20	20	3.201	3.169	9	9	24	21
SA Hamar	31	31	2.510	2.476	11	23	5	23
SA Kongsberg	32	32	1.991	2.141	8	3	1	3
SA Kristiansand	20	20	1.958	1.782	22	9	4	9
SA Oslo	RA	RA	*2.000	RA	8	6	8	6
SA Stavanger	30	30	2.528	2.650	35	32	31	25
SA Tromsø	30	30	2.222	1.533	19	6	7	6
SA Trondheim	32	32	4.599	4.533	11	17	6	17
Samisk arkiv		1		50		0		0
Sverige (totalt)	872	904	140.334	121.271	4.203	4.538	581	776
Riksarkivet	235	248	39.487	34.602	1.736	2.796	237	83
Krigsarkivet	31	31	4.979	4.956	196	204	0	0
LA Göteborg	83	83	15.995	15.921	148	365	29	187
LA Härnösand	63	60	5.127	4.507	448	590	142	59
LA Lund	110	115	19.000	12.650	928	60	41	295
LA Uppsala	75	75	15.734	12.511	67	34	36	22
LA Vadstena	42	50	8.052	7.466	449	298	5	44
LA Visby	47	47	4.551	4.852	13	47	19	34
LA Östersund	25	27	5.099	4.235	45	40	13	31
Värmlandsarkiv	40	40	5.543	4.726	85	54	29	10
StA Stockholm	103	104	9.636	10.406	80	42	26	6
StA Malmö	18	24	7.131	4.439	8	8	4	5

* fra 13.8 er besøgere som bruger mikrokort ikke medregnet.

** frem til 29.8 2005 er besøgere som bruger mikrokort ikke medregnet.

Nordisk Arkivstatistik 2005

3:2 Tilgængeliggørelse

Institution	Skriftligt besvarede brugerforespørgsler		Udstillinger	
	Antal forespørgsler		Antal arrangerede	
	2004	2005	2004	2005
Danmark (totalt SA)	3.142	3.541	8	12
Rigsarkivet	795	1.109	1	2
LA København	726	772	1	1
LA Odense	736	551	5	5
LA Viborg	397	585	—	0
LA Aabenraa	325	339	1	1
Erhvervsarkivet	163	185	0	3
Dansk Data Arkiv			0	
StA København	275	323	10	10
Færøerne				
Føroya Landsskjalasavn	458	144	3	1
Grønland				
Nationalmuseum og arkiv	85	49	0	0
Finland (totalt)	21.873	20.568	18	34
Riksarkivet	2.498	2.641	2	9
LA Joensuu	608	551	1	2
LA Jyväskylä	189	253	1	1
LA S:t Michel	7.433	7.264	3	4
LA Tavastehus	1.244	1.035	2	2
LA Uleåborg	888	795	4	12
LA Vasa	612	451	3	1
LA Åbo	1.106	1.002	1	2
Krigsarkivet	6.934	6.215	—	
Utrikesförvaltningens arkiv				0
Statsrådets arkiv	361	361	1	1
Åland				
Ålands landskapsarkiv	87	79	4	4
Island (totalt)	869	1.573	11	6
Nationalarkivet	389	537	1	2
StA Reykjavik	480	1.036	10	4
Norge (totalt)	35.550	17.337	40	45
Riksarkivet	7.872	7.278	25	25
SA Bergen	6.347	1.709	8	8
SA Hamar	3.477	836	1	2
SA Kongsberg	3.482	1.782	0	0
SA Kristiansand	2.533	901	1	2
SA Oslo	3.083	1.423	1	3
SA Stavanger	2.106		1	1
SA Tromsø	2.251	1.260	1	1
SA Trondheim	4.399	2.132	2	3
Samisk arkiv		16		0
Sverige (totalt)	133.924	144.547	39	72
Riksarkivet	22.667	19.744	4	14
Krigsarkivet	2.320	2.233	1	10
LA Göteborg	16.595	17.249	2	1
LA Härnösand	36.261	39.759	8	8
LA Lund	10.859	11.258	6	4
LA Uppsala	11.366	15.930	4	12
LA Vadstena	8.212	11.629	0	0
LA Visby	596	927	4	5
LA Östersund	1.198	2.303	3	8
Värmlandsarkiv	3.057	3.040	2	7
StA Stockholm	18.453	18.149	3	1
StA Malmö	2.340	2.326	2	2

Registrering af arkivalier via internettet

The screenshot shows the AIDA web application interface. The main heading is "AIDA". Below it, the title "Opret magasinenhed" (Create magazine unit) is displayed. The interface includes a sidebar menu on the left with options like "Arkiver", "Magasiner", and "Aktuelle magasinenheder". The main content area contains a form for creating a new magazine unit. The form includes fields for "Arkivskaber" (Archivist), "Statens Arkiver" (National Archives), "Materiale" (Material), and "Format" (Format). The "Format" field is set to "8 cm A4". Below these fields, there is a section for "Indhold beskrives med: Sideantal og dato" (Content described with: Page count and date). This section includes a table with columns for "Fra" (From), "Til" (To), "År" (Year), "Måned" (Month), and "Dag" (Day). The table contains one row with the following values: "312", "1971", "12", "9". Below the table, there is a "Færdig" (Finished) button. On the right side of the form, there are several buttons: "Gem ændringer og..." (Save changes and...), "Opret magasinenhed" (Create magazine unit), "Tilføj mere indhold" (Add more content), "Tilføj mere indhold fra anden arkivserie" (Add more content from another archive series), and "Gå tilbage til oversigt over magasinenheder" (Go back to overview of magazine units). At the bottom of the form, there is a table titled "Nylt indtastede magasinenheder" (Newly entered magazine units). This table has columns for "Løbenr." (Serial number), "Fra" (From), "Til" (To), and "Format" (Format). The table contains five rows of data:

Løbenr.	Fra	Til	Format
30	388 1971 10 18	312 1971 12 9	8 cm A4
31	384 1971 5 19	387 1971 8 12	8 cm A4
32	381 1971 3 17	382 1971 4 28	8 cm A4
29	267 1970 12 8	380 1971 3 3	8 cm A4
28	263 1970 10 7	266 1970 11 30	8 cm A4

Trofaste læsere af Nordisk Arkivnyt vil være bekendt med Statens Arkivers database Daisy og den udvikling, som Daisy gennem de seneste år har gennemgået. Nu har Daisy fået en lillesøster i form af internetapplikationen Aida.

Aida bruges til registrering af papirarkivalier inden aflevering til Statens Arkiver.

Efter korrekturlæsning og evt. rettelser af indtastningerne printer Statens Arkiver etiketter med stregkoder, som leveres til myndighederne. Etiketterne printes af Sta-

tens Arkiver for at sikre en tilfredsstillende kvalitet.

De oplysninger, som indtastes via Aida, bliver lagret direkte i Daisy.

Ved aflevering til Statens Arkivers magasiner foretages pladsregistreringen nemt ved hjælp af „skydning“ af stregkoden. Oplysningerne om pladssignaturen er straks tilgængelige i Daisy, således at der kan foretages ekspedition i arkivalierne. Dette er en væsentlig forbedring i forhold til tidligere.

Aida har gjort det lettere at vejlede myndighederne: Statens Arki-

vers medarbejder kan for eksempel tale i telefon med myndigheden og samtidig vise direkte i Aida, hvordan registreringerne skal foretages.

Statens Arkivers medarbejder har også mulighed for løbende at se, hvordan arbejdet med registreringen skrider frem og kan gribe ind, hvis registreringen ikke foretages korrekt. Dermed reduceres myndighedernes arbejde med at foretage rettelser. ♦

Skribenten er arkivar og projektleder ved Rigsarkivet, København.

Masseafsyning af papirarkivalier

Ole Magnus Mølbak Andersen

Papir er et medium, der, som så mange andre, langsomt nedbrydes over tid. Industrialiseringen af papirindustrien i anden halvdel af det 19. århundrede introducerede syreholdig mekanisk træmasse i papirfremstillingen. Syreholdigt papir nedbrydes betydeligt hurtigere end andet papir. Det bliver gult og sprødt og går til sidst i opløsning og er således en reel trussel mod den nedskrevne kulturarv. Det store spørgsmål er, om papiret skal masseafsyres, eller om man i stedet skal satse på digitalisering.

Problemet med syrenedbrydning af papirarkivalier og særligt mulighederne for masseafsyning af disse har været diskuteret siden 1960'erne. Imidlertid er der kun i ganske få lande iværksat egentlige projekter med masseafsyning. Problemet hermed er todelt. Dels har omkostningerne været store og metoderne besværlige, og dels har den manglende viden om nedbrydningstakten af papiret medført, at kun få institutioner på verdensplan har turdet give sig i kast med dyresatsninger, hvor gevinsten har fremstået som værende temmelig uklar.

Problemet med syre i papir er i Danmark blevet aktualiseret i en række henvendelser fra kulturud-

valget til Kulturministeren med spørgsmål om problemets omfang og alvor. Dette har ført til, at Kulturministeriet i 2004 nedsatte 'Arbejdsgruppen vedrørende masseafsyning af papir'. Gruppens formandskab og sekretariat ligger i Biblioteksstyrelsen, mens resten af gruppen udgøres af repræsentanter fra Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket i Århus, Konservatorskolen, Danmarks Biblioteksskole og Statens Arkiver. Gruppens mandat er at opstille retningslinjer for udarbejdelse af institutionsspecifikke handlingsplaner for behandling af syreholdigt papir og herunder vurdere, hvor lange handlingsfrister, der kan arbejdes med. Derefter skal der udarbejdes institutionsspecifikke handlingsplaner inklusive økonomiske overslag for masseafsyning af papir til fremlæggelse for Kulturministeriet inden udgangen af 2007.

Hvor stort er problemet med syre i papir?

Dette elementære spørgsmål er svært at svare på. Der er ingen tvivl om, at hovedparten af det papir, der er produceret i perioden 1850–1985, indeholder syreholdig mekanisk træmasse. Således er det ikke ualmindeligt at måle pH-vær-

dier ned til 3, og hovedparten af papiret fra perioden har en pH-værdi på omkring 5. Det kan altså ud fra pH-værdien af papiret konstateres, at det er surt, men man ved ikke meget om nedbrydningshastigheden. Sikkert er dog, at faktorer som temperatur, luftfugtighed og partikelfiltrering spiller ind på nedbrydningshastigheden. Kan man sikre gode, klimastyrede magasiner, kan man alene på den måde væsentligt forlænge det syreholdige papirs levetid. Omvendt giver det ikke megen mening at masseafsyre store mængder arkivalier for så blot at genopstille dem i magasiner uden klimastyring.

Der er i forskningsverdenen efterhånden rimelig bred enighed om, at der faktisk er et reelt problem med syre i papir, som man bør forholde sig til i forbindelse med ønsket om at bevare den nedskrevne kulturarv. Spørgsmålet er så blot, *hvordan* man forholder sig til det?

Masseafsyningsprocessen

Det schweiziske Landesbibliothek og Bundesarchiv i Bern har med 'PaperSave' iværksat det hidtil største masseafsyningsprojekt på europæisk grund. Den schweiziske stat har betalt for opførelsen af et mas-

■ Her er alle de 200 magasinenheder, der blev udtaget til stikprøveundersøgelse, linet op i Rigsarkivets magasin i Glostrup.

Foto: Peter Wodskou.

seafsyringsanlæg i Landbyen Wimmis ved Thunersee, og anlægget drives af firmaet Nitrochemie, der i forvejen driver forretning på grunden. Anlæggets kapacitet er 120 tons bøger/arkivalier om året. Nationalbiblioteket og Forbundsarkivet afsyrer hvert år 40 tons hver, mens restkapaciteten går til mindre arkiver og biblioteker samt private kunder. Processen koster 34 schweizerfranc pr. kilo, svarende til ca. 165 danske kroner. I alt skønnes nationalarkivet alene at bruge 1.350.000 schweizerfranc (ca. 6,5 millioner danske kroner) om året på projektet. 40 tons arkivalier svarer rundt regnet til en hyldekilometer, og Forbundsarkivet forventer, at alle de samlinger, som kan tåle masseafsyringsprocessen, er masseafsyreret i 2030. På dette tidspunkt

vil projektet have kostet arkivet ca. 180 millioner danske kroner.

Ved afsyring af papir forstås, at man ved en kemisk proces tilfører materialet (papiret) en alkalisk (basisk) reserve. I de fleste eksisterende former for masseafsyring gøres dette ved, at materialet placeres i et vakuum, som så tilføres en kemisk opløsning af mere eller mindre væskeagtig karakter. Denne opløsning indeholder typisk magnesiumoxid eller titaniumoxid. Dette opsuges af papiret, og pH-værdien stiger betragteligt. Det er ikke ualmindeligt, at et stykke papir, der inden afsyring havde en pH-værdi på 4, efter afsyringen har en pH-værdi på 9. Herved er der opbygget en alkalireserve, og papirets levetid forlænges (antageligvis) betragteligt. Det er almindelig kendt, at neutral

pH-værdi er 7. Der er intet, der tyder på, at alkalireserven har negative konsekvenser for papiret.

Metoder og bivirkninger

Nitrochemie afsyrer efter den såkaldte Battelle-metode. Denne fungerer på den måde, at arkivalierne placeres i metalkurve, som indsættes i et større stativ. Arkivalierne forbliver i deres æsker og er forsegled under hele processen. De skal ikke forsorteres, da alt indholdet kan tåle processen. Dette stativ køres så ind i en tank, hvor arkivalierne tørres ved opvarmning i et par dage, inden det tilføres den alkaliske opløsning. Herefter tørrer materialet et døgn i tanken, hvorefter det tages ud og eftertørres i tre uger. Der udtages stikprøver til kvalitetssikring, og materialet tilba-

■ Blandt andet farvemåling og falsetal indgår også i konservatorernes undersøgelse.
Foto: Peter Wodskou.

gesendes til arkivet og er igen klar til brug.

Der findes også mindre, tyskbaserede Battelle-anlæg i Leipzig og Eschborn. Det tyske firma Neschen afsyrer mindre mængder arkivalier efter den såkaldte Bückeburg-metode, og endelig afsyrer Library of Congress i Washington bøger efter den såkaldte Bookkeeper-metode. Kun sidstnævnte har dog kapacitet, der kan sammenlignes med anlægget i Schweiz.

Det lyder måske voldsomt sådan at bade arkivalier og bøger i en kemisk opløsning, men bivirkningerne er imidlertid ret få. Alle papirer, der er blevet afsyret, føles en smule anderledes på papiroverfladen. Måske en lille smule mere stive eller en smule tykkere. Det sidste er i øvrigt kemisk korrekt, da papiret jo netop har optaget en alkalireserve. Men forandringerne er meget små og kan vel kun opdagges, når man sammenligner et af-

syret eksemplar med et ikke-afsyret eksemplar. Endelig kan der være et duftspor af alkohol.

I forbindelse med afsyringen kan der ske en lille udflydning af farver. Det er mest markant ved røde stiftfarver, men der er kun tale om ganske få tilfælde. Ved Paper-Save-projektet arbejder man med det princip, at maksimalt 5 % af arkivalierne må udvise forandringer efter afsyringen. Indtil videre viser 2,3 % forandringer – primært en svag udflydning af stiftfarver – og ingen dokumenter eller bøger er hidtil konstateret totalskadede som følge af processen. I øvrigt kan fx læderindbindinger, plastic m.v. tåle afsyriansprocessen. Bivirkningerne er med andre ord meget små.

Forskellige prioriteringer

Masseafsyring er dyrt, og på verdensplan har kun få institutioner turdet iværksætte egentlige masseafsyriansprojekter. Alternativet til

masseafsyring er digitalisering. Hvor man i Schweiz har prioriteret masseafsyring højt, har fx de britiske National Archives i Kew og Royal Library i London prioriteret digitalisering umiddelbart efter etableringen af klimastyrede magasiner, mens alle tanker om masseafsyring er blevet forkastet. Digitalisering sikrer, at dokumenternes indhold bevares i digital form og har samtidig en væsentlig formidlingsmæssig funktion. Men det er samtidig en langsigtet accept af, at det oprindelige medium, det skrevne papir, med tiden formodentlig vil gå tabt.

Når det schweiziske nationalbibliotek og forbundsarkiv har kunnet igangsætte en storstilet masseafsyriansproces, skyldes det nok et sammentræf af heldige omstændigheder. For det første er deres samlinger små. I alt har forbundsarkivet kun 43.000 hyldemeter arkivalier, hvilket nogenlunde svarer til Landsarkivet for Sjælland. For det andet er deres magasinforhold gode. Såvel nationalbiblioteket som forbundsarkivet har udelukkende nyere, klimastyrede magasiner. For det tredje er Schweiz et rigt land, som desuden har en veludviklet kemikalieindustri, hvilket i denne sammenhæng ikke er uvæsentligt. Endelig har der været politisk interesse for projektet, som dog kun er sikret finansiering til og med 2010.

Hvad angår Library of Congress, så er det andre forhold, der gør sig gældende. For amerikanerne handler det om at sikre de væsentligste dele af den nedskrevne amerikanske kulturarv. Selv om

der i dette projekt er afsyret mere end en million bøger, er der langt til de 29 millioner bøger, som samlingerne rummer.

Danske initiativer

For 'Arbejdsgruppen vedrørende masseafsyring af papir' har det vigtigste initiativ hidtil været at iværksætte en stor stikprøveundersøgelse i henholdsvis Statens Arkiver, Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket i Århus. Formålet med undersøgelsen er at sikre en ensartet opgørelse af mængden og kvaliteten af surt papir i danske institutioner med bevaringsansvar. Ud over at give information om samlernes tilstand i dag er det intentionen, at resultaterne fra stikprøveundersøgelsen skal kunne følges op efter en længerevarende periode for at følge nedbrydningsgraden. Som undersøgelseskriterier er valgt pH, farve (i CIELab-værdi), falsetal (op til 12 falsninger) samt vægt/tykkelse.

Første del af undersøgelsen i Statens Arkiver (200 stikprøver) blev gennemført i december 2005, og anden halvdel (også 200 stikprøver) gennemføres i 1. kvartal af 2007. Dette passer sammen med ompakningsarbejdet og Daisyregistreringen og sikrer en fuldstændigt repræsentativ stikprøveudvælgelse inden for undersøgelsens tidsmæssige rammer (1800–1985). Da undersøgelsen kun er halvt færdig, skal man passe på med at lægge alt for meget i de foreløbige resultater, men visse tendenser forekommer allerede nu klare. Eksempelvis synes hovedparten af papirprøverne fra de undersøgte arkiva-

■ Konservatorer fra Det kongelige Biblioteks Konserveringsafdeling udtager små papirstikprøver til pH-måling.
Foto: Peter Wodskou.

lier at være syreholdige med en gennemsnits-pH-værdi på omkring 5, og for visse perioder er sprødheden i papiret endog meget stor. Eksempelvis er alle papirstikprøver fra 1880'erne så sprøde, at de faktisk ikke er egnede til masseafsyring. De endelige resultater fra stikprøveundersøgelserne vil blive præsenteret i Nordisk Arkivnyt i 2007.

Endelig har arbejdsgruppen også taget initiativ til et langtidsprojekt, hvor nedbrydningsstakten af syreholdigt papir vil blive målt i fem forskellige magasinklimaer. Dette projekt, som skal løbe minimum 30–50 år, er endnu i idéfasen, og initiering forudsætter eksterne bevillinger. Projektstart vil tidligst være primo 2008.

Masseafsyring i Statens Arkiver?

I Statens Arkiver følges mulighederne for masseafsyring af papirarkivalier med interesse. Indtil videre er de tilgængelige metoder og teknologier imidlertid for dyre til, at initieringen af et egentligt masseaf-

syringsprojekt er realistisk. Således vil det med de nuværende schweiziske priser koste en lille milliard danske kroner at afsyre blot halvdel af Statens Arkivers samlinger. Og heri er ikke indregnet omkostningerne til etablering af et anlæg til masseafsyring. Derfor er Statens Arkivers foreløbige prioritering på bevaringsområdet:

1. Etablering af klimastyrede magasiner med konstant lav temperatur (14–18 grader) og med konstant lav luftfugtighed (50 % eller derunder).
2. Digitalisering/filmning
3. Konservering

Når alle Statens Arkiver arkivalier på et tidspunkt befinder sig i klimastyrede magasiner, og hvis masseafsyringsteknologien bliver mere effektiv og billigere, bør prioriteringen genovervejes. Dette ligger dog formodentlig et pænt stykke ude i fremtiden. ♦

Skribenten er specialkonsulent ved Bygge- og Flyttesekretariatet

Nanna Floor Clausen

Portal til samfundsvidenskabelige undersøgelser

Dansk Data Arkiv har i tre år deltaget i et EU-projekt sammen med partnere fra England, Norge, Grækenland og Finland. Det overordnede mål var at oprette en portal, der giver adgang til et stort antal samfundsvidenskabelige spørgeskemaundersøgelser. Portalen er opbygget således, at man kan søge i en oversigt ved at benytte kategorier, der er hierarkisk opbygget, som f.eks. 'Arbejde og beskæftigelse' -> 'Arbejdsvilkår'. Søgningen kan ligeledes foretages vha. emneord eller i fritextformat.

Det helt unikke ved denne portal er, at man kan indtaste eller lede efter emner på f.eks. dansk og derpå vælge, at der skal søges efter tilsvarende begreber på mange andre europæiske sprog. Baggrunden for dette er udarbejdelsen af en thesaurus for samfundsvidenskab. Denne er derpå oversat til de fleste vesteuropæiske sprog. På denne måde kan man indtaste et ord på dansk og søge i f.eks. franske, engelske, græske og finske tekster. Det er en forudsætning, at man derpå kan læse disse undersøgelser

på det pågældende sprog for at få et fornuftigt udbytte!

Hvis man kun er interesseret i undersøgelser fra et enkelt land, har man mulighed for at vælge det land (-s dataarkiv). Når man har fundet en undersøgelse, kan man læse dokumentationen, og man kan lave analyser af materialet med det samme. Der er fri adgang for alle til at søge på denne adresse: <http://www.madiera.net> ♦

MetaDater – et projekt til styring og dokumentation af komparative, samfundsvidenskabelige undersøgelser

MetaDater-projektet er et EU-finansieret projekt, der har været i gang i de sidste tre år. Projektet tager især sigte på at udvikle en model og et system, der kan håndtere dokumentationen af komparative undersøgelser som f.eks. Eurobarometre, European Survey, ISSP mm. Forudsætningen for at kunne tilgængeliggøre undersøgelser er, at de er korrekt og grundigt dokumenterede. Der er i dag udviklet modeller for at dokumentere enkeltstående spørgeskemaundersøgelser på en standardiseret måde,

mens dette ikke er tilfældet for de komparative.

Der er i projektets forløb gjort et stort arbejde for dels at udvikle en konceptuel model, der derefter er konverteret til en relationel databasemodel. Denne databasemodel kan anvendes uafhængigt af de programmer, der også er udviklet undervejs i projektet. Det har vist sig som en meget vanskelig opgave at arbejde med de komparative undersøgelser, men der er nu skabt et væsentligt fundament for det fortsatte arbejde med disse undersø-

gelser. Databasemodellen indgår i det internationale arbejde med at udvikle en standard for dokumentationen af samfundsvidenskabelige undersøgelser.

Man kan læse mere om MetaDater på:

<http://www.metadater.org> og på <http://www.icpsr.umich.edu/DDI/index.html> om arbejdet med DDI standarden. ♦

Skribenten er IT-arkivar ved Dansk Data Arkiv, Odense

Seminar om tilgængelighed af elektroniske arkivalier

Eiríkur G. Guðmundsson

Nordisk Arkivakademi stod for et seminar om tilgængelighed af elektroniske arkivalier – Island 25.–26. april. Danmark havde ansvar for planlægning af program, og Island var som vært ansvarlig for den praktiske side af arrangementet. De 20 deltagere kom fra hele Norden.

Seminariet fandt sted på Skógar, som ligger på Islands sydkyst i to timers kørsel fra Reykjavík. Gruppen blev modtaget af personalet på Skógar museum og arkiv. Arkivet er et af 20 reginoalarkiver i Island. Museerne på Skógar er i mange henseender imponerende og tiltrækker næsten 40.000 mennesker om året.

Seminariets program startede tirsdag den 25. april med en redegørelse om den nuværende status af tilgængelighedsproblemet. Hidtil har arkiverne i Norden kun i begænset omfang haft behov for at skabe adgang til elektroniske arkivalier. Efterspørgslen har været lille. Men flere af de elektroniske arkivalier bliver åbnet for adgang, og derfor behøver arkiverne at stille op med metoder og værktøj for brugerne.

■ De fleste af deltagerne på seminaret var med på en kort ekskursion til Skógafoss som ligger på mødepladsen Skógar. Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

Danskerne kører et projekt

Projektleder Lone Smith Jespersen præsenterede sammen med sine kolleger arkivar Peter Edelholt og specialkonsulent Frank Thingholm et dansk projekt om tilgængeliggørelse af elektroniske arkivalier i Danmark. De gennemgik de danske overvejelser.

Projektet bygger på Statens arkivers resultatkontrakt med kulturministeriet og skal udføres i perioden 2005–2008. Forudsætningen ligger i, at Statens arkiver skal sikre, at elektroniske arkivalier skal stilles til rådighed for offentligheden, uden at der stilles krav om væsentlige it-forudsætninger hos brugerne. Der er mange spørgsmål, der opstår: Hvad ligger der i begrebet tilgængelighed? Skal arkivalier kun stilles til rådighed, som de bevarer? Kan vi blot stille et elektronisk arkivalie til rådighed, som man gør det med papir?

Det fremgik, at man vil lave nogle basisprogrammer, for eksempel en CSV-konverter og program til indlæsning af data i en database, hvor data kan bearbejdes eller bruges af brugeren. Man planerer også at lave flere hjælpeprogrammer til brug og håndtering af de elektroniske arkiver.

Målet er, at brugerne, der har behov for enkelttopslag fx i journaler, ikke skal forholde sig til samtlige tabeller og felter i e-arkivaliet. Danskerne vil forsøge at lave en

ensartet brugergrænseflade, og det kræver en del systemudvikling og en del analyse af de enkelte e-arkivalier.

Svenskernes LDB-projekt

Projektet *Långsiktigt Digitalt Bevarande* blev præsenteret af Göran Kristiansson og Jan Aspenfjäll, Sverige. Projektets baggrund eller oprindelse ligger i ideen Arkiv för Alla, som blandt andet dækker spørgsmålet om adgang til digitale arkiver. Landshövdingen i Norrbotten Kari Marklund er projektets oplysningsmand og sørgede for, at projektet fik finansiering. Det startede i efteråret 2003.

LDB projektet er et samarbejdsprojekt mellem *Riksarkivet*, *Luleå tekniska universitet*, *Bodens Kommun* og *Riksförsäkringsverket*. Formålet er at udvikle og etablere en fremsynet model til langsigtet digital bevaring baseret på erfaringen fra nogle veldefinerede praktiske tilfælde i lighed med tankerne i arkivredøgørelsen. Ved årsskiftet oprettede man også, et år tidligere end planlagt *Centrum för långsiktigt digitalt bevarande (LDB-centrum)* med Luleå Tekniska Universitet som hovedinstans. LDB-projektet vil fortsætte sin virksomhed året ud, og resultatet vil derefter kunne findes tilgængeligt på LDB-centrets hjemmeside. Man kan læse mere på siden: www.ldb.ra.se.

Desuden har svenskerne planer

om at anvende standardvaren *Crystal Report* og SQL forespørgsler for at gøre elektroniske journaler tilgængelige. De er i stigende grad nøglen til papirsarkiver, og det er derfor vigtigt at kunne bruge dem på en nem måde.

Nordmænd laver program til at give adgang

Seniorrådgiver Trond Sirevåg og rådgiver Tony Lærdahl præsenterede det norske rigsarkivs planer.

Noark er den norske standard for journalførings- og sagsbehandlingssystemer til brug hos offentlige myndigheder. Rigsarkivet satser på at udvikle egne programmer for import, testning og tilgængelighed af udtræk fra Noark3- og Noark4-systemer, henholdsvis ArkN3 og ArkN4.

ArkN3 er programmeret i Visual Basic over en Access 2000 database, og køres på sædvanlige PCere under Windows. ArkN3 er primært et program for enkel søgning i og fremvisning af sags- og dokumentoplysninger (metadata) i journaldatabase. Skærm billederne i ArkN3 ligner de tilsvarende i Noark3-systemerne. De importerede dataudtræk er i realiteten også en test af data fra Noark3-systemet. En Noark3-database består af fire tabeller.

ArkN4 programmeres i Perl og PHP over en MySQL database og køres nu på Linux-servere (Open

■ Lars Nygaard fra det norske rigsarkiv med oplæg. Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

Source). ArkN4 skal bestå af tre moduler. Et testmodul, som er færdigt, et databaseopsamlingsmodul, der færdiggøres efteråret 2006 og et søge- og fremvisningsmodul, man ikke er begyndt på.

Et arkivudræk fra et Noark4-system består af 50–95 XML-filer med data fra tabellerne i den underliggende database, plus to standardiserede rapporter (også som XML-filer) og eventuelle elektroniske dokumenter (én fil per dokument).

ArkN4 har flere potentielle brugergrupper: a) Udviklere af Noark4-systemer, b) Arkivskabere og c) Arkivinstitutioner, som kan teste og gøre dataudtræk tilgængelige for publikum på egne medielæsesale eller via internet.

Andre oplæg

De andre oplæg behandlede forskellige emner, som har med tilgængelighed at gøre. Else Hansen havde et oplæg om arkivskabt information til elektroniske registre.

Frank Thingholm redegjorde for OAIS-modellen og overvejede, om det kunne bruges af arkiverne. Der blev præsenteret, hvad man mente, der skulle registreres om et elektronisk arkivalie i arkivdatabasen. Og man diskuterede, hvordan en god forståelsesdokumentation til et elektronisk arkivalie skulle se ud.

Afrunding

Ved afrundingen ved seminarets afslutning var det den fælles opfattelse, at det havde været interessant, og oplæggene havde været oplysende. Der blev drøftet nogle ideer om, hvordan man kunne komme videre.

Det blev foreslået, at man oprettede et digitalt projektrum til nordisk samarbejde. Projektrummet kunne være generelt og rumme forskellige aspekter af nordisk samarbejde om elektroniske arkivalier med specialiserede undersider, f.eks. om bevaringsmedier, langtidbevaring, tilgængelighed mv.

Desuden blev muligheden for at bruge videokonferencer drøftet som en måde at udbygge det eksisterende samarbejde på. Især svenkerne har allerede gode erfaringer med det. Der fremkom et forslag om at bruge det digitale projektrum til at drøfte tekniske spørgsmål og overvejelser og at drøfte, hvad det digitale arkiv skal indeholde, dvs. den virtuelle pakke.

Der opstod en idé om, at Norge, Danmark og Island holdt et konkret fælles seminar om tilgængelighed af elektroniske arkivalier, idet Norge og Danmarks overvejelser ligner hinanden meget på nuværende tidspunkt. Islands interesse ligger i, at de vil bruge de danske regler ved bevaring af elektroniske arkivalier. Der foreligger også mulighed for videre samarbejde med nordmænd og svenskere om test og mellem nordmænd og danskerne om Noark5.

I helhed kan man konkludere, at behovet for nordisk samarbejde på området er stort.

Præsentationer og referater er lagt ind på Internettet <http://www.skjalasafn.is>. Både på den islandske og danske forside findes linkene Seminar om tilgængeliggørelse af elektroniske arkivalier i Island 25.–26. april 2006. ♦

Skrevet med god hjælp fra seminariets referanter.

Nordisk samarbeid om Arkivenes dag

Tine Floater

■ Representanter på mødet om Arkivens dag i Oslo. Fra venstre Christer Bogefeldt (Se), Tine Floater (No), Christian Ring (Dk), Birgitte Stapf (Se), Trond Kielland Haakensen (No), Christina Forsell (Fi), Ane Aune (No), Eiríkur G. Guðmundsson (Is) og Sámal Finnsson (Fo).
Foto: Eiríkur G. Guðmundsson.

Den nordiske koordineringsgruppen for Arkivenes dag møttes i Riksarkivet i Oslo onsdag 15. mars. Hovedmålet var å evaluere det eksisterende samarbeidet om Arkivenes dag og planlegge for framtiden. Det var særlig den generelle koordineringen i forhold til temaet og ikke minst den praktiske redigeringen av vår felles nettside som sto på programmet.

Engasjementet og entusiasmen for Arkivenes dag er stor i koordineringsgruppen, og vi er særlig glade for at vi her kan samles om et positivt prosjekt til beste for arkivene. Diskusjonen gikk høyt, og

dette er hva koordineringsgruppen foreslår som hovedlinjer i det nordiske samarbeidet:

- Et felles nordisk tema hvert tredje år. Dette skal være året etter Nordiske Arkivdager. Slik kan det felles tema annonseres over ett år i forveien, presenteres på Arkivdagene, og kanskje finner vi samarbeidspartnere over grensene? Fellestema i 2007 annonseres i Uppsala under Arkivdagene i august.
- Nettstedet www.arkivdag.nu organiseres av hvert land etter tur tre år om gangen. Det er det landet som neste gang arrange-

rer Nordiske Arkivdager som er ansvarlig for nettsiden.

- Koordineringsgruppen møtes hvert år i januar/februar for å evaluere arkivdagen og nettsiden, dele ideer og løsninger rundt arrangementet, samt fordele arbeidsoppgaver.

Vil du vite mer om det nordiske samarbeidet om Arkivenes dag? Se på nettsiden vår: www.arkivdag.nu og møt opp i Uppsala og delta i diskusjonen! ♦

Skribenten er underdirektør i det Riksarkivets publikumsafdeling

Det danske Udvandrerarkiv i 75 år

Henning Bender

Det danske Udvandrerarkiv startede sin virksomhed i Aalborg den 3. januar 1931 og blev officielt indviet af statsministeren den 3. juli 1932. Med 75 år på bagen er Arkivet formentlig det ældste migrationsarkiv i Verden, og dets høje alder betyder, at dets store samlinger af privatarkiver, foreningsarkiver, manuskripter og billeder, samt af danske aviser og bøger trykt i USA, når tilbage til den store europæiske udvandringsbølge i anden halvdel af 1800-tallet i en betydelig bredde. Der kan derfor være grund til at ridse Arkivets historie op.

Oprettelsen skyldes Max Henius (1859–1935). Som søn af Isidor Henius, der indvandrede til Danmark i 1843 og her skabte den danske spritindustri, udviklede Max Henius fra 1882 den amerikanske øl-produktion og fik, med basis i Chicago, efterhånden status som dansk-amerikanernes ukronede konge og talsmand. Han tilhørte således førstegenerationen af danske indvandrere og bekymrede sig som disse om splittelsen mellem at tilpasse sig en ny kultur og ønsket om at bibeholde en dansk identitet. Andre velhavende amerikanere løste på denne tid spørgsmålet ved at købe og importere europæisk kul-

■ Max Henius på talerstolen foran Sohngaardsholm ved indvielsen af Det danske Udvandrerarkiv den 3. juli 1932. Bag Henius ses siddende statsminister Th. Stauning.

Fotograf Fritz Karner.

tur til USA, men Max Henius gik den modsatte vej og eksporterede i stedet de overhovedet væsentligste arkivalske kilder og trykte medier om dansk-amerikanerne til Danmark!

Allerede i 1880'erne havde en række ledende danske indvandrere, først og fremmest præster, star-

tet indsamlingskampagner for breve, erindringer, manuskripter og foreningsarkivalier fra de danske indvandrere, og Max Henius koordinerede fra 1906 disse bestræbelser i Dansk-Amerikansk Selskab. Selskabets formål var desuden at gøre dansk-amerikanernes liv og færd kendt i det gamle land, og

■ Isidor Henius med børn og børnebørn foran Sohngaardsholm slot. Max Henius stående til højre. Slottet rummede i årene 1931–1943 Det danske Udvandrerarkiv. Fotograf Heinrich Tönnies, 1886.

selskabet oprettede derfor i 1912 Danmarks første nationalpark, Rebild Bakker, syd for Aalborg, Det er her danskere og dansk-amerikanere lige siden årligt har fejret den amerikanske nationaldag 4. juli for at styrke båndene mellem udvandrede og hjemmeboende danskere.

Det var for at give kontinuitet mellem årsmøderne, at Henius startede arbejdet med at etablere et Udvandrerarkiv i Aalborg, der skulle samle materiale om danske udvandrere i alle verdensdele, og udvalg blev nedsat i 1929 på begge sider af Atlanten. Et amerikansk sammensat af ejerne til de store samlinger af dansk-amerikansk materiale og et dansk, bestående af ledende forfattere og kulturperso-

ner fra danske arkiver, biblioteker og universitet.

Hvad Aalborg angik, stillede Henius byen titusinder af amerikanerbesøg om året i udsigt og fik, kvit og frit, Sohngaardsholm slot stillet til rådighed (slottet var opført af Isidor Henius i 1886, men var efter hans død i 1901 overtaget af kommunen). Resten af udgifterne blev betalt af direktøren for General Motors, Wilhelm Knudsen, indtil 1939. Herefter bidrog den danske stat med et mindre beløb.

Daglig leder af arkivet blev Svend Waendelin (1894–1956). Han var kommet til USA i 1923 og havde nogle år senere fået job som bibliotekar i Chicago gennem Henius, der også ansatte ham fra 1931

i Aalborg. Alt her foregik dog under Henius' overopsyn, og det var i disse første år, Arkivet modtog grundstammen i sine samlinger: 15.000 bøger om USA og danske udvandrere; ca.1500 arkivfonds fra personer, familier, kirker og foreninger samt komplette samlinger af de dengang talrige danske aviser og tidsskrifter i USA. Desværre blev Max Henius allerede i november 1935 dræbt ved en bilulykke i Rebild, og både besøgende, penge og afleveringer begyndte herefter hurtigt at tynde ud. Helt galt gik det under besættelsen. Slottet blev beslaglagt af tyskerne i november 1943, Udvandrerarkivet pakkedes ned i en kælder og åbnede først igen i 1951, denne gang i Dansk

Samvirkes lokaler i København. Som bibliotekar fik Waendelin tiden til at gå med en minutøs katalogisering af bogsamlingen efter den amerikanske Dewey-metode, mens arkivalierne henlå uregistreret.

Efter Waendelins død i 1956 var Udvandrerarkivets fremtid meget usikker. Dansk Samvirke havde ikke plads, og bestyrelsen var både i tvivl om samlingernes karakter, var det et bibliotek eller et arkiv, samt om hvor vidt samlingerne burde flyttes tilbage til USA. Enden blev dog at man med tak tog imod et tilbud fra Aalborg om gratis at huse Udvandrerarkivet i en mindre beboelseslejlighed på Konvalvej i udkanten af Aalborg. Her genåbnede Udvandrerarkivet i 1957 og fik i de følgende år en række ulønnede ledere: Tyge Lassen (1957–1964), Holger Bladt (1964–1976) og Inger Bladt (1976–1983). Trods dårlige vilkår modtog man også i disse år betydelige afleveringer fra alle de dele af verden, hvor danske udvandrere var taget hen. Men det var i det store og hele umuligt at honorere et stærkt stigende antal forespørgsler fra migrationsforskere og genealoger.

En mulighed for at besvare i hvert fald forskerne fik først en platform, da Aalborg Universitet i årene 1984–1988 overtog Udvandrerarkivet og ansatte en historiker, Helle Otte (1984–1988) som leder. Samtidigt flyttede Udvandrerarkivet ind i samme bygning, som Aalborg Stadsarkiv og fik herigenom forsvarlige læsesals- og magasinfaciliteter. Men trods Helle Ottes glimrende og ambitiøse arbejde sprang Universitetet dog fra efter en 5-årig prøveperiode. Det danske Udvandrerarkiv havde herefter fra 1. januar 1989 ingen anden mulighed end at danne det nuværende samarbejde med Aalborg Stadsar-

■ Aalborg Stadsarkiv og Det danske Udvandrerarkiv, der siden 1984 har delt bygning og fra 1989 leder, læsesal og magasiner. Fotograf Liljan Nørgaard Jensen.

kiv. Birgit Larsen fortsatte som sekretær for Udvandrerarkivet, mens undertegnede blev leder af Udvandrerarkivet og fortsat Stadsarkivar.

Trods indskrænkede ressourcer, for i praksis mistede man en arkivarstilling, var det væsentligt at fortsætte det arbejde, Helle Otte havde sat i gang. Publikations- og konferencevirksomhed fortsatte med forøget kraft, og der skabtes et netværk med andre migrationsinstitutioner. Et vigtigt led var etableringen af „The Association of European Migration Institutions“ i Aalborg i sommeren 1989. I første omgang som et samarbejde med vore nabolande, hvor Sverige havde været tidligst ude med „Svenska Emigrantinstitutet“ i Växjö (1965); Finland havde fået sit „Migrationsinstitut“ i Åbo (1974), og Norge havde både et „Norsk-Amerikansk Bibliotek“ i Oslo (1958), et „Norsk Utvandremuseum“ i Hamar (1988) og et „Norsk Utvandrercenter“ i Stavanger (1986), mens man i Bremerhaven var påbegyndt oprettelsen af et „Tysk Udvandremuseum“. Organisationen omfatter

nu yderligere 40 migrationshistoriske institutioner i 22 europæiske og oversøiske lande, arkiver, biblioteker og museer, eller kombinationer heraf, med Det danske Udvandrerarkiv som sekretariat se: www.aemi.dk

Slægtshistorien, der ikke blot dominerer forespørgslerne til Udvandrerarkivet, men også udgør en væsentlig indgangsvinkel til at få kontakt med folk, der ønsker at aflevere relevante breve og manuskripter, fik et vældigt løft, da Udvandrerarkivet fra 1990 begyndte at digitalisere Københavns Politis udvandrerlister. Søgedatabasen kom på nettet i 1997 og omfatter nu langt størstedelen af alle danske udvandrere fra perioden 1868–1909. Den giver i rigtigt mange sammenhænge „the missing link“ mellem dansk og oversøisk materiale, men danner også et solidt grundlag for hele forskningsbilledet af den danske udvandring. Sådanne migrationshistoriske søgedatabaser er vi ikke længere ene om. De findes på andre migrationsinstitutioner, der også digitali-

■ „Norge“ på vej ud af Københavns havn i 1889 med kurs mod New York. I årene 1881–1935 fragtede Den danske Amerikalinie hundredtusinder af udvandrere til USA. Enkelte nåede dog ikke frem. „Norge“ sank med 700 passagerer den 30. juni 1904 efter sammenstød med Rockall-klippen vest for Skotland. Maleri af Vilhelm Arnesen (Udvandrerarkivet)

serer breve, billeder, arkivfondsregistreringer m.m., og der arbejdes derfor med en fælleseuropæisk migrationshistorisk søgedatabase, der kan konstrueres efter de erfaringer, der allerede er gjort med Danmarks Kulturhistoriske Database i samarbejde mellem arkiver, biblioteker og museer – se www.arbimus.dk Men den helt afgørende forudsætning er naturligvis, at materialet bliver registreret, og her har ressourcespørgsmålet stillet sig hindrende i vejen for Det danske Udvandrerarkiv.

Trods væsentlige accessioner i hele sin eksistensperiode fik Udvandrerarkivet ikke en egentlig registrering af sit arkivalske materiale førend i løbet af 1990'erne, og meget mangler endnu! Gennembruddet skyldtes arkivar Nancy Bartlett fra Bentley Historical Library, der i 1994 fik et stipendium fra United States Information Agency til udarbejdelsen af „A Guide to the North American Collections of The Da-

nish Emigration Archives“ (1997). Hendes registrering kan desuden ses på www.danpa.dk, der stadig er den eneste elektroniske indgang til Udvandrerarkivets arkivalske samlinger. Bøgerne, aviserne og fotografierne kan derimod kun søges i seddelkartoteker, hvilket dog ikke forhindrer, at netop disse dele af Udvandrerarkivets samlinger er flittigt benyttet af alle, der beskæftiger sig med udvanderhistorie.

Situationen for Det danske Udvandrerarkiv efter 75 år er derfor, at Danmark med denne institution besidder et arkiv og bibliotek med materiale vedrørende den danske udvandring fra midten af 1800-tallet til midten af 1900-tallet, der er ret enestående, også efter international målestok. Udvandrerarkivets egen historie har imidlertid været meget besværlig med lange perioder af delvis uvirksomhed. Det har i særlig grad ramt registreringen, hvoraf store dele af de arkivalske samlinger nu er gennemgået, men

hvor der stadig er meget at indhente. Det gælder i endnu højere grad billedsamlingen, mens bogsamlingen, der for en stor dels vedkommende rummer enheder, der ikke findes andre steder i Danmark eller i USA, bør indgå i en moderne biblioteksregistrering.

Samtidigt må man naturligvis gøre sig klart at den store danske udvandring, der havde sit absolutte højdepunkt i 1882, ligger fjernt i tid. Fokus i vore dage ligger i langt højere grad på indvandringen. I migrationsforskningen er der imidlertid tale om en række universelle erfaringer, der gælder de problemer, der opstår, når man bytter land og skal lære et nyt at kende. Det var netop den problematik de danske førstegenerationsindvandrere i USA søgte at give et indblik i gennem indsamlingen af en omfattende dokumentation om den danske udvandring på Udvandrerarkivet. Materialet vil derfor kunne blive en kilde til kundskab for de mange, der i den seneste generation har etableret sig i deres nye hjemland, Danmark. Får Det danske Udvandrerarkiv derfor de nødvendige ressourcer, svarende til ansættelsen af den faguddannede historiker, som Arkivet mistede i 1988, vil disse intentioner kunne opfyldes. Lokalerne og synergien, der opstår i samarbejdet med Aalborg Stadsarkiv, vil Aalborg kommune også fortsat sørge for. Det ville føre Det danske Udvandrerarkiv op på højde med tilsvarende migrationsarkiver i resten af Europa, og det ville vel være passende i et land, hvis udvandrere oprettede Verdens første udvandrerarkiv for 75 år siden. ♦

Forfatteren er leder af Det danske Udvandrerarkiv samt stadsarkivar ved Aalborg Stadsarkiv

Der Archivar 2006, nr. 1

Karl Peder Pedersen

I Tyskland er der i de seneste år for alvor kommet bevægelse i det statslige arkivlandskab. Den udvikling, der mærkes ikke blot i Tyskland, men også i Østrig og Schweiz, beskrives i februarnummeret af *Der Archivar*, meget præcist af Wienerarkivaren Csendes som „forvaltnin-gernes forvandling til koncerner“. I stadig flere af de tyske delstater forsvinder de gamle, velkendte og veletablerede arkivvæsener, typisk bestående af et større centralarkiv og en række mindre, ret autonome regionalarkiver. I stedet oprettes topstyrede arkivkoncerner, som dog typisk er forpligtet til at opretholde det hidtidige antal arkiver, men uden at disse bevarer deres gamle position. Eksempelvis blev *Staatsarchiv Münster* efter oprettelsen af den nye arkivorganisation i Nordrhein-Westfalen i 2004 til *Landesarchiv NRW. Abteilung 5*. Lokalt bruger man dog fortsat det gamle navn!

Det siger sig selv, at denne udvikling følges tæt og kritisk i *Der Archivars* spalter; for baggrunden for strukturændringerne er alle steder bastante besparelseskrav fra politisk hold. Således skal der på arkivbudgettet i Baden-Württemberg spares 20 % de kommende år, hvilket betyder nedlæggelse af 33 arkivstillinger frem til 2011.

Det er imidlertid ikke alene spa-rekrav oppefra, der presser forandringer igennem på de tyske statsarkiver. To andre faktorer spiller også ind; dels kommende omfattende afleveringer i forbindelse med kommunalreformer, dels den

elektroniske udfordring, og begge tvinger arkiverne til nytænkning og rationaliseringer. I dette nummer af *Der Archivar* finder vi en række artikler, der belyser udviklingen, samt ikke mindst en række reaktioner fra folk i arkivverdenen. At temaet stod centralt placeret på den sydvesttyske arkivdag i Lindau sidste år kan ikke overraske, og heller ikke at holdningerne til alt det nye var delte. Strukturændringer – ikke mindst nedskæringsbestemte – ledsages ofte af florumvunden retorik og sikkert velmente argumenter. I den forbindelse advarede både chefen for Bayerns arkivvæsen, generaldirektør Rumschöttel, og arkivar Pia Maissen, Zürichs Stadsarkiv, om, at den i sådanne sammenhænge ofte omtalte synergiefekt ikke var noget, man automatisk opnåede ved at slå flere enheder sammen. Den er nemlig langt fra forudsætningsløs, og langtfra altid kan disse forudsætninger indfris i forbindelse med arkivsammenlægninger.

Temaet for sidste års fællestyske arkivdag i Stuttgart var det tyske arkivvæsen og nationalsocialismen, og i dette nummer af *Der Archivar* bringes referater fra de mange seminarer og foredrag. Emnet på ét af sektionsmøderne var den tyske arkivpolitik i de besatte lande under 2. Verdenskrig. I de lande, hvor Hitler helt havde overtaget magten, blev tyske arkivarer indsat som arkivforvaltere, og de stod bl.a. for udskillelsen af de arkivalier, som sendtes til Tyskland. At selv nazisterne dog havde en vis respekt for proveniensprincippet fremgår i øvrigt af, at de bøjede sig for arkivarprotester, og undlod at

opsplitte kejser Karl 5.'s arkiv, da man i 1942 ønskede at flytte det fra Bryssel og heim ins Reich. I referatet nævnes i øvrigt intet om Norge, men hvorvidt det betyder, at tyske arkivarer ikke var aktive i Norge 1940–45 fremgår ikke. Forhåbentlig kan den ikke endnu udkomne arkivdagspublikation fortælle mere om dette. Eller ligger der måske her en spændende opgave for en norsk arkivar at tage fat på?

Lad mig slutte af med at fortælle lidt om det tyske dagbogsarkiv, der i 1998 blev oprettet i det gamle rådhus i Emmendingen (Baden-Württemberg), og som indsamler dagbøger, breve og erindringer fra privatpersoner. Tidligere har der kun været få muligheder for at aflevere sådanne ting, men det kan nu ske til *Das Deutsche Tagebucharchiv*, der ikke mindst drives af en lang række frivillige, som læser det modtagne materiale igennem og forsyner det med søgbare stikord. At arkiver både kan være professionelle arbejdspladser og samtidig give rum og plads til frivillige, der har tid og lyst til at arbejde med på sagen, er ikke noget ukendt fænomen i Norden, men det kan måske udbygges mere i fremtiden. Der kan læses mere om det tyske dagbogsarkiv på www.tagebucharchiv.de. ♦

Skribenten er arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm

En djupdykning i polisiär förundersökning

– den första finländska doktorsavhandlingen i arkivvetenskap

Marjo Rita Valtonen:
Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma. Arkisto. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 10.
Helsinki 2005. ISSN 0780-475X.
285 s. English summary.

Den 26 november 2005 gjorde överassistenten i informationsforskning vid Tammerfors universitet Marjo Rita Valtonen finländsk arkivhistoria genom att disputera med avhandlingen *Tapaustutkimus poliisin esitutkinnan dokumentoinnista: asiakirjahallinnan näkökulma*. [sv. Dokumentation av den polisiära förundersökningen, en fallstudie sedd ur dokumentstyrningens synvinkel]. Opponenten var doc. Ulla-Maija Peltonen från Helsingfors och pol.dr Katarina Byström, verksam i Sverige. Arbetet med avhandlingen vidtog 1997 då Valtonen *from scratch* inledde undervisningen i arkivvetenskap i Tammerfors. Avhandlingen utgör nr 10 i Arkivföreningens skriftserie *Arkisto*, och är även tillgänglig i elektronisk form.

Inom arkivvetenskapen har dokumentförvaltningen inte ägnats intensivare studium; det har i regel rört sig om problem inom någon organisation eller vid hanteringen av elektroniska dokument. Den nya avhandlingen är en kartläggande, kvalitativ, fallstudie kring information i dokumentform som produceras under polisens förundersökningsprocess.

Dokumentstyrning, information i dokumentform, dokumentation

Läsaren bör känna till begreppen

dokumentstyrning, dokument, information i dokumentform och dokumentation. Valtonen använder termen dokumentstyrning (eg. bemästring av dokument) som övergripande term för såväl arkivfunktionen som dokumentförvaltningen. Med dokument avses i undersökningen information som produceras med tanke på verksamhet och skötsel av åligganden, och som förvaras som bevis på denna verksamhet. Jämsides med begreppet dokument använder Valtonen begreppet information i dokumentform (eg. dokumentinformation), då hon vill betona dokumentets oberoende av databärare.

Med dokumentation av dokumentstyrning avses enligt henne 1) utarbetande av ett dokument, 2) produktion av metadata och beskrivningsuppgifter som belyser det sammanhang där dokumentet kom till och nyttjades, 3) anteckningar i register och diariet om ärendehantering, dokument och dokumenttrafik, 4) förteckning och beskrivning av handlingar och uppgörande av olika register. Dokumentation är i Valtonens forskning ett vidsträckt allmänbegrepp med innebörden lagring av information i dokumentform, men även en synonym för diarieföring, registrering, beskrivning och katalogisering.

Kontinuummodellen

Australiensaren Frank Upwards holistiska kontinuummodell tillhandahåller den teoretiska ramen för Valtonens forskning. Dokumentets livscykel uppfattas som ett obrutet

kontinuum, och indelas inte i klart avgränsade skeden som i det amerikanska *life cycle*-tänkandet. Dokumentstyrningen (= arkivfunktionen och dokumentförvaltningen) och verksamhetsprocesserna är där integrerade på ett så nära sätt som möjligt.

Upwards kontinuummodell består av fyra funktionsdimensioner för dokumentsystem: utarbetande (produktion av dokument och skapande av spår), omhändertagande (av dokument, registrering och tillfogande av metadata, registrering av dokumentet som handling, lagrandet av spår som evidens), organisering (på organisationsnivå: alla styrande funktioner och redskap beträffande uppgörande, hantering, förvaring och användning av dokument, inklusive planering av dem, samt normsystem), och bevaring (planering och organisering av förvaringen av dokument i hela samhället).

Dokumentationen av polisens förundersökning som forskningsobjekt

Valtonen valde att studera polisens förundersökning, en central funktion med tanke på den allmänna ordningen och säkerheten i samhället, reglerad genom ett differentierat normsystem. Hon ställde tre frågor: Vilken information, vilka dokument produceras inom ramen för förundersökningsprocessen, hur sker dokumentationen och hur normeras dokumenteringen (samt hur följs normerna)?

Forskningsmaterialet består av intervjuer, observationsdata, dokumentmaterial som uppstår under

Tytti Voutilainen

förundersökningsprocessen, normdokument och forskningslitteratur. Som forskningsobjekt valdes polis-inrättningen i ett medelstort härad. Resultaten gestaltades med hjälp av en kontinuummodell, vars ändamålsenlighet testades på basis av ett förundersökningsfall.

Granskningen av förundersökningsdokumentationen inskränkte sig till funktionsdimensionerna i utarbetandet och tillvaratagandet. Under behandlingen av normstyrningen och organiseringen av arkivfunktionen kom undersökningen även in på organiseringen som funktionsområde. Den fjärde dimensionen, bevaringen, föll med undantag av lagstiftningen och normstyrningen i arkivverkets regi, utanför undersökningen. På basis av Valtonens forskning framstår dokumentationen som en väsentlig del av förundersökningen, som i sin tur präglas av noggrann rapportering. Slutresultatet, förundersökningsprotokollet, är en unik helhet sammanställd enligt givna direktiv. Verksamheten och dokumenten länkas samman med hjälp av metadata och beskrivningsfunktioner; dock saknas enligt Valtonen de identifikations- och beskrivningsuppgifter som skulle möjliggöra användning i annan miljö än den där materialet tillkommit. Polisförvaltningens informationssystem betjänar ej forskningen i önskvärd utsträckning; polisens informationssystem av registertyp stöder inte heller dokumentstyrningen, då de inte uppfyller de funktionella krav som ställs på ett dokumentssystem.

För en tjänsteman vid ett landsarkiv är kapitlet om normkrav för dokumentation och hur kraven iaktas intressant läsning. Valtonen har funnit variationer i iakttagandet av normerna, vilka anses inom

polisförvaltningen som en belastning, men också som en trygghet. Den typiska legalismen gäller inte dokumentstyrningen, vars regelverk inte uppfattas som angeläget. Valtonen antar att trolösheten beträffande normerna beror på att dessa inte är förankrade i verksamhetsprocesserna.

Kontinuummodellen fungerar väl som en orienterande referensram och en gestaltsmodell för undersökningen, men är för klumpig och grov för detaljerad analys av de olika åtgärderna inom dokumentationen. Valtonen anser dock att ett kontinuumtänkande inom dokumentstyrningen kan bidra positivt till planeringen av funktionella kärnprocesser och miljöer för IT-verksamhet.

I slutet av undersökningen tar Valtonen upp en intressant fråga beträffande värdebedömningen och gallringen av materialet. Enligt henne innehåller slutresultatet av förundersökningen, det officiella förundersökningsprotokollet cirka 40–70% av allt det material som producerats under utredningen. Tio procent av det ursprungliga materialet, som ett sampel taget med regelbundna intervaller, förvaras varaktigt. Valtonens frågor om den rikliga dokumentproduktionen i förhållande till den ringa andel som bevaras och hur det bevarade materialet betjänar forskningen förblir obesvarade.

Är undersökningen till nytta för arkivbranschen?

Avhandlingen innehåller mycket information om kutyerna och kulturen inom polisförvaltningen och praxis vid produktionen av handlingar. Käll- och litteraturförteckningen är även imponerande. Disputanden har, utöver den centrala inhemska och angloameri-

kanska arkivlitteraturen, tagit del av ett flertal förvaltningsvetenskapliga, offentlighetsrättsliga och organisationsteoretiska verk.

I början av sin avhandling presenterar Valtonen definitionerna av dokumentbegreppet och utreder hur dokumentlivscykel-tänkandet uppstått och utvecklats. Avsnitten om dokumentförvaltning är i alltför hög grad skildringar av enbart den angloamerikanska dokumentförvaltningens utveckling. Trots att syftet med undersökningen inte varit att skriva den finländska dokumentförvaltningens historia skulle man gärna ha sett en mer ingående bedömning och presentation av den som "unik och originell" ansedda finländska arkivfunktion som också inbegriper dokumentförvaltning. Valtonen tillför den inhemska arkivdebatten nya begrepp (*asiakirjahallinta*, sv. dokumentstyrning eller eg. –bemästring och *asiakirjatieto*, sv. dokumentinformation), utan att särskilt noggrant definiera dem. Läsaren blir därför inte övertygad om deras nödvändighet. Då Valtonen i det sista kapitlet dryftar utmaningarna för ev. fortsatt forskning konstaterar hon helt befogat att en vetenskaplig disciplin i utveckling absolut behöver begreppsanalytiska studier, eftersom de gör det lättare att identifiera forskningsobjekt och skapar reda i den iögonenfallande begreppslika brokigheten.

Det är att hoppas att Valtonens doktorsavhandling sporrar studenter till postgradual forskning och kolleger vid arkivverket till forskningsinsatser vid sidan av det dagliga arbetet. ♦

Skribenten är landsarkivarie i S:t Michels landsarkiv.

Bildtema i Arkiv, samhälle och forskning

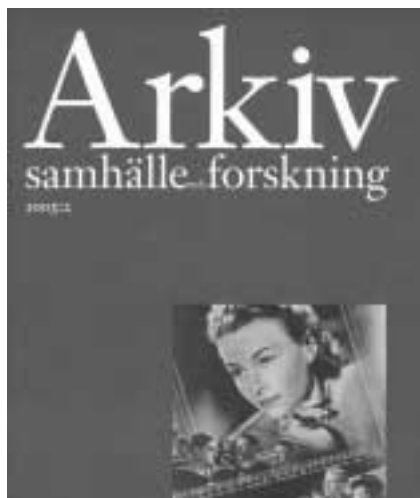
Arkiv, samhälle och forskning. Stockholm 2005. 88 sidor. ISSN 0349-0505.

Bilder, särskilt fotografier, i arkiv utgör tema i det senaste häftet, nr 2005:2, av Svenska Arkivsamfundets skriftserie *Arkiv, samhälle och forskning*.

Bilder betraktas idag som ett självklart inslag i kulturarvet, och fotografier ingår både i arkiv och i samlingar där de ibland bevaras utan koppling till proveniens.

Staffan Smedberg pekar i uppsatsen "Bilderna som arkivhandling" på en av de mest centrala frågorna för fotografiernas källvärde: vikten av att bevara metadata om fotografierna för att de inte skall förlora sitt värde som källor.

Med utgångspunkt i den fotografiska dokumentation av hotade historiska byggnadsminnesmärken

och annat kulturarv som tyskarna genomförde mot andra världskrigets slut, anlägger Pelle Snickars, i "Arkivet – ett medium?", ett mediarkeologiskt (ungefär vetenskapen om både lagringsmedier och om det lagrade) perspektiv och frågar sig om inte "arkivet", särskilt i dessa digitaliseringstider, kan be-

traktas som ett slags medium, d.v.s. en kanal för fixering, överföring och spridning av text, bild och ljud. Andra världskrigets fotografier är utgångspunkten även för Svein Aage Knudsen artikel "Fotografier tatt i krigstid", som behandlar bilden roll som illustration till skrivna text.

I "Bildarkiv i näringslivet – en lönsam historia?" förespråkar Anders Gidlöf rutiner för löpande arkivering av digital information, bland annat digitala bilder. Detta skulle kunna göra bildarkivet till en strategiskt lönsam resurs. Digitala bildarkiv behandlar även i en artikel av Madeleine Hjort och Åsa Unander-Scharin, om nya metoder för tredimensionell dokumentation av dans. ♦

Skribenten är 1:e arkivarie i Riksarkivet, Marieberg.

Ny broschyr till svenska Riksarkivet

Riksarkivet. Sundbyberg 2006. 16 sidor. ISBN 91-88366-70-7.

Det svenska Riksarkivets gamla broschyr över sig själv har gått i pension och en ny har sett dagens ljus. Den är på många sätt lik den gamla men alla uppgifter är uppdaterade. Bilderna är nytagna och förordet är förstås skrivet av nuvarande riksarkivarie Tomas Lidman.

Det är Karin Borgkvist Ljung vid Avdelningen för forskarservice som hållit i produktionen av broschyren. Hela Riksarkivet och dess uppgifter presenteras, dvs. RA i Arninge, RA i Marieberg, Krigsarkivet, MKC i Fränsta, SVAR i Ramsdale och Svensk Museitjänst i Tumba. Bra och lättläst information om Riksarkivet. ♦

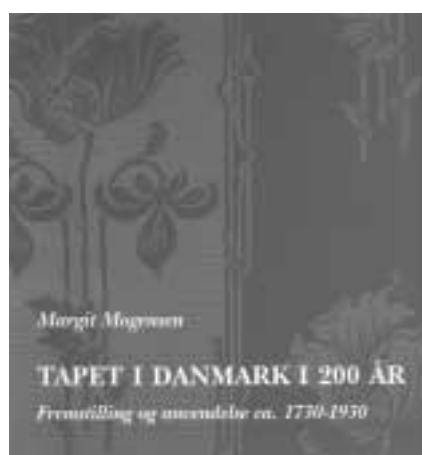
Maria Nordström Jarnryd

Kristin Brøgger Jensen

Tapet i Danmark i 200 år

Fremstilling og anvendelse ca. 1730–1930

Margit Mogensen:
Tapet i Danmark i 200 år. Fremstilling og anvendelse ca. 1730–1930.
 Århus 2005. 181 sider, illustreret;
 english summary translated by
 Jørgen Peder Clausager.
 Århus: Erhvervsarkivets
 Forskningsfond.
 ISBN: 87-89386-78-7.

Seniorforsker ved Rigsarkivet, Margit Mogensen, færdiggjorde i foråret 2005 sit manuskript til bogen *Tapet i Danmark i 200 år. Fremstilling og anvendelse ca. 1730–1930*. Desværre nåede Margit Mogensen ikke at se bogen trykt, da hun døde 21. april 2005, mindre end tre uger efter færdiggørelsen af manuskriptet.

Erhvervsarkivets Forskningsfond har stået for udgivelsen af dette værk, som videreformidler et kendskab til et hidtil overset emne i dansk forskning. Med *Tapet i Danmark* forstås i bogen både det tapet, som blev importeret, og det som blev fremstillet her i landet. Anvendelsen af tapet bliver under-

søgt i en bred social og kulturhistorisk sammenhæng, herunder hvor og hvordan tapetet har været opsat, og hvordan det over tid er indgået i boligkulturen i forskellige sociale lag.

Bogen tager afsæt i den første danske tapetfremstilling fra 1730 til 1830. I begyndelsen af denne periode var tapeterne af stof og fremstillet som imitation af tæpper og silke. Papirtapeter var dog kendt, idet der blev importeret kinesiske og franske papirtapeter. De blev anvendt overalt i Europa, også på danske herregårde og slotte. Den danske fremstilling af papirtapet begyndte så småt omkring 1760, og udviklede sig 1776–77 til en stabil produktion.

Beretningen fortsætter frem mod tiden omkring 1870, da maskintrykt tapet blev fremherskende. Det medførte en større produktion og billigere priser. Det var også i denne periode, at markedsføringen blev mere moderne med tapetprøvebøger til kunderne og etableringen af forretninger i København. I årene 1870–90 blev klassiske ornamenter og renæssancestil populære. Der var en vedvarende økonomisk vækst i perioden, og derfor var der et marked for dansk fremstillet tapet, selvom de fuldt industrialiserede tyske fabrikker eksporterede store mængder billigt tapet til Danmark. Ved deltagelse i tidens store industriudstillinger fik Danmark både et nationalt og internationalt udstillingsvindue.

Margit Mogensen viser, hvordan bruddene og de politiske

spændinger frem til 1920 påvirkede tapetindustrien. Selvom maskinerne var kommet for at blive, tog den kunstindustrielle bevægelse i perioden afstand til maskinernes dominans og lagde vægt på, at original, national kunst kom på tapetet. Flere tapetfabrikker kom i krise under 1. verdenskrig, og den vanskelige tid førte et par konkurser med sig. Omkring 1920 var forholdene igen ved at stabilisere sig.

Bogen slutter omkring 1930, hvor tapetindustrien for alvor var trængt, en tilbagegang som begyndte i midten af 1920'erne. Den internationale kunstindustrielle udstilling i Paris 1925 angav de nye tendenser, som førte frem mod funktionalismen og blev en udfordring for dansk tapetindustri. Der til kom de politiske og økonomiske indgreb og den stigende import og konkurrence. I årene fremover måtte der rationaliseres, og branchen oplevede flere fusioner.

På trods af den omfattende tapetindustri i Danmark og på trods af tapet som et væsentligt udtryk for kulturhistoriske strømninger har hverken den danske industrihistorie eller kunst- og kulturhistorie tidligere fundet meget plads til emnet. Det råder Margit Mogensen bod på med dette værk, som giver os et indblik i udviklingen af en branche i Danmark og et kendskab til de kulturelle strømninger, der herskede her i landet og i resten af Europa. ♦

Skribenten er arkivar ved Erhvervsarkivet, Århus.

JSA Vol. 26, Nr. 2, Oktober 2005

Den anden halvdel af årg. 26 er meget mere beskeden end den første – men indholdet er på mange måder lige så interessant, og hvis man leder efter en tråd eller et tema i dette nummer, så må det være lovgivning om adgang til information, der nu synes at have stor indflydelse på, hvordan arkiverne i Storbritannien forestiller sig adgang til og organisering af arkiverne.

Den første artikel, „Access and Preservation in the 21st century: What has changed?“, handler om, hvordan man i England nu bør prioritere adgang til dokumenter, noget der kan forbindes med den nye Informationslovgivning fra år 2000 (Freedom of Information Act). Helen Forde forsøger at finde en balance mellem adgang og konservering, som ikke betyder, at arkivalierne kommer til skade samtidig med, at de bliver så tilgængelige, som loven kræver. Hun ser hovedsageligt, at man digitaliserer mere og opbevarer originalerne i fjernmagasin. Hun påpeger katalogisering som en nøgle til, at dette kan lykkes. Men hun er også klar over, at de mindre arkiver ikke råder over den finansielle kapacitet til at kunne klare denne opgave alene. Så hun foreslår, at arkiver støtter hinanden, og at de større hjælper de mindre. Hun giver ikke meget for det argument, at ved at lade publikum sidde med selve arkivalierne, kan man komme til at opdage noget nyt og spændende, som man slet ikke søgte efter. Hun ser det kun som spild af tid – men der er sikkert nogle, der ikke deler det synspunkt.

Hector L. MacQueen, juraprofessor ved universitetet i Edinburg har her en interessant artikel om reform af den skotske arkivlov. Hans udgangspunkt er sammenligning med den irske arkivlov, som placerer Det irske national arkiv under Department of Arts, Sport and Tourism, mens det skotske arkiv har en selvstændig eksistens som et uafhængigt rigsarkiv. Nu vil man dog ændre den skotske lov, og MacQueen er medlem af en arbejdsgruppe, der skal fremkomme med forslag til, hvordan man bedst kan forene arkivets selvstændighed med krav om adgang og kontrol. Dette kommer som en følge af ny lovgivning om adgang til information fra 2002. MacQueens forslag går ud på, at der oprettes et uafhængigt råd, hvis opgave skal være at holde øje med, at arkivet opfylder alle forpligtelser, både over for publikum og den offentlige sektor.

Fra arkivlovgivning går vi over til musikhåndskrifter. Judith Brimmer fra King's College Archives i Cambridge har skrevet en MA opgave om organisering af musikhåndskrifter i England. I artiklen beskriver hun tre hovedopgaver ved arkivering af musikhåndskrifter, dvs. samling, katalogisering og adgang. Hun begynder med at beskrive de problemer, det giver at bruge AACR2 og MARC21 til katalogisering af ikke-publicerede musikhåndskrifter. Hun diskuterer også den holdning, mange brugere har, at kun den sidste version af et givet værk er af interesse og ikke hele processen ved værkets tilblivelse. Hun efterlyser samarbejde

mellem biblioteker, museer og arkiver, der er i besiddelse af en beholdning af musikhåndskrifter og diskuterer muligheder for adgang til eksisterende håndskrifter via en on-line database, den såkaldte Cecilia [www.cecilia-uk.org].

Lige som de første to artikler tager den fjerde sit udgangspunkt i de krav, der stilles af den ny informationslovgivning. Det er sådan, at man i Nordirland har forsøgt at udarbejde et tidssvarende registreringssystem indenfor records management. Zoë A. Smyth beskriver, hvordan der indenfor den offentlige sektor nu arbejdes på at finde frem til et nyt journalsystem i henhold til ISO 15489, som anbefaler, at organisationer udarbejder et klassifikationssystem baseret på virksomhedens aktiviteter. Der er i Nordirland taget udgangspunkt i tre departementer, og det nordirske nationalarkiv (PRONI) er en af dem. Kort sagt, så er de nu på vej mod en ny journalmodel, og det kan godt betale sig at læse artiklen nærmere for lidt inspiration og teoretisering.

Dette nummers sidste artikel har på en vis måde også med adgang til information at gøre. Den drejer sig om arkivpraksis i Sierra Leone. Her diskuterer John Abdul Kargbo, lektor ved Institut for biblioteks-, informations- og kommunikationsstudier ved Sierra Leones universitet i Freetown, om det er en nødvendighed eller luksus at bruge tid og penge på organisering af arkiver i et fattigt land, der har været plaget af krig og oprør. Han gennemgår argumenterne med og imod brug af midler til udarbejdelse

En fransk ambassadör bland hattar och mössor

se af en pro-aktiv arkivplan. De, der er imod, påpeger, at landet fornylig er kommet ud af en borgerkrig, og at det er bedre at bruge midlerne til at arbejde på den økonomiske udvikling end på døde papirer, at der mangler uddannet arkivpersonale, og at det offentlige ikke rigtig tror på nødvendigheden af projektet, og ikke mindst at store dele af den information, der nu skabes, er i elektronisk form, og der er slet ikke mulighed for at kunne begynde at indsamle den. I 2005 fremlagde regeringen i Sierra Leone en plan for fremtiden, [Sierra Leone Vision 2005], som lægger vægt på at gøre landet til en moderne stat, og Kargbo ser arkiverne som et vigtigt redskab for at kunne opfylde de elementer, planen indeholder. De tre punkter, han fremhæver, kommer ikke som nogen overraskelse for en arkivar: arkiverne kan gøre det muligt for forvaltningen at have adgang til den nødvendige information, de muliggør offentlighedens adgang til information om deres retslige status, og de vil gøre det muligt for forskere at måle landets udvikling. Så hans konklusion er, at arkivmanagement er en del af udviklingsprocessen for et land, der ønsker at komme videre i det internationale samfund.

Skribenten er bibliotekar ved den Aranamagnæanske Samling i København.

Torsten Westlund:
En fransk ambassadör bland hattar och mössor. Nacka 2004, 399 sidor, ISBN 91-631-5312-2.

En fransk ambassadör bland hattar och mössor är titeln på en bok skriven av förre diplomaten Torsten Westlund och utkommen sommaren 2004. Huvudpersonen Louis Auguste Le Tonnellier de Breteuil (1730–1807) var ambassadör i Stockholm från december 1763 till maj 1767. Bakgrunden var Sjuåriga kriget och den för Frankrike så förödande freden i Paris i februari 1763. Denna fred innebar det Britiska imperiets stora genombrott, medan förutom Frankrike även Österrike och Sverige hörde till förlorarsidan. I detta storkrig hade Sverige, där kriget ofta kallats

Pommerska kriget, deltagit på Frankrikes sida mot Preussen. Efter vissa inledande framgångar gick det dåligt för de illa utrustade, dåligt övade och ganska omotiverade svenska trupperna. Efter att tsar Peter III slutit separatfred med Preussens Fredrik II, förstod man i Sverige att söka samma lösning. Fredrik var generös mot det land, där hans syster Lovisa Ulrika var drottning, och fredsavtalet innebar inga landavträdelser eller yttre förluster i övrigt. Men kriget, som medfört stora omkastningar i norra Europas politiska landskap, hade varit kostsamt och medförde stor oreda i landet. Man sökte efter syndabockar.

Efter universitetsstudier i främst statskunskap och nationalekonomi tjänstgjorde Torsten Westlund i mer än trettio år i handels- och utrikesdepartementen med utlandsstationeringar i Paris, Bagdad, London och Genève. Han avslutade sin karriär som minister och förhandlare inom FN-sfären i frågor om handel, bistånd och teknologiöverföring. Denna bakgrund i kombination med eminent goda kunskaper i franska språket gör honom väl skickad för forskning i det ämne boken behandlar.

Det ligger fem års ambitiös forskning bakom boken, som är synnerligen välskriven, vederhäftig och läsvärd. Det är dock synd att det skall vara så svårt att hitta i den. Det saknas kapitelrubriker och innehållsförteckning liksom källhänvisningar, och det i övrigt så förtjänstfulla personregistret ger inga sidhänvisningar.

En höstdag på Riksarkivet

Torsten Westlund har hållit ett stort antal föredrag av olika längd för vitt skilda slags auditorier om boken och dess tillkomst och ämne. Det följande är ett referat av vad han framförde till Riksarkivets seminariedeltagare en höstdag 2004 i någon mån kompletterat med sakupplysningar som kan klargöra olika sammanhang. Referatet följer Westlunds disposition i fråga om den ordning i vilket innehållet meddelades, utom i fråga om några kortare avsnitt som flyttats till ställen med vilka de nära hör ihop.

Varför blev Breteuil ambassadör i Stockholm? Sannolikt för att han varit det i S:t Petersburg. Från Stockholm kunde han bevaka vad som hände inte bara i Ryssland utan även i Polen och i relationerna mellan dessa bägge länder. Ludvig XV hade genom sin gemål Marie dynastiska intressen i Polen. Breteuil var sedan mitten av 1750-talet en av de få som ingick i Ludvig XV:s sekreta kabinett med den sekreta korrespondensen. Denna krets stod närmare kungen än själva regeringen. Breteuil och andremanen i Paris Jean Pierre Tercier var viktiga namn vid sidan av chefen Charles-François de Broglie. Stockholm var en viktig post, och läget efter Sjuåriga kriget var osäkert. England ville expandera bl.a. in i Östersjön och hade planer på en militärbas på Gotland. Sverige ha-

de inte haft diplomatiska förbindelser med England sedan 1756. Ministern John Goodricke kom först våren 1764. Man visste inte vad den ny tillträdde Katarina i Ryssland tänkte. Förberedelser för Polens första delning var snart i gång.

Den svenska riksdagen 1765 sammankallades betydligt tidigare än planerat. Finanserna överskuggade alla andra problem. De franska subsidierna svarade för 25–30 % av hela budgeten. Man ville ha fortsättning och förstärkning, medan Frankrike å sin sida önskade mer långsiktighet. Riksrådet Carl Fredrik Scheffer m.fl. hade sytt ihop en överenskommelse med mössorna 1764. Men i rådet blev det nu bara 9–8 för hattarna mot mössorna. Kungen röstade med mössorna. Sekreta utskottet kom att bestå av nästan bara mössor. Ryssar och engelsmän skyfflade in pengar till mössorna som badade i pengar. Svenskar är inte mindre mottagliga för bestickning än andra. Det starkt polariserade partisystemet i Sverige var för övrigt vid denna tid unikt.

Det blev mycket svårt för Breteuil. Mössorna möblerade om i riksrådet. De franska subsidierna upphörde, då mössorna slutit en handelstraktat med England och även förberedde en försvarsdito. Kungaparet fick dock genom Breteuils förmedling ta upp lån i Frankrike, vilket gjorde att de inte behövde ut sättas för utpressning från borge-

närer. Det förekom en fransk ståndpunkt innebärande att partier inte var något att satsa subsidier på, utan man skulle koncentrera sig på kungen. Breteuil delade dock inte helt denna uppfattning. Frankrike ville inte bryta förbindelserna med Sverige när subsidierna drogs in, utan bara frysa dem tills det blev en ny hattregering.

Välkommen till slottet Breteuil

Det första steget i Westlunds forskning var litteraturläsning. Det andra var kontakt med de nuvarande innehavarna av slottet Breteuil utanför Paris. Westlund ringde upp och blev hälsad välkommen. Han fick nycklar till slottet. Han gick över ett tak för att komma till arkivet. I tre bundna volymer förvaras rapporter från Cologne, S:t Petersburg och la Suède, vilka utgör ett mycket spännande material, innehållande de flesta rapporter som Breteuil både skrev och tog emot. Det finns också konvolut i lådor med olika korrespondenser och andra slags dossierer. Den sekreta korrespondensen fick luckor med åren. Det saknade får man söka i utrikesministeriets arkiv vid Quai d'Orsay. Tre olika chiffernycklar användes av le secret. Frankrikes chargé d'affaires i S:t Petersburg, Laurent Berenger, berättade allt, ständigt jagad av Katarinas säkerhetsagenter.

De främsta källorna i RA har varit rådsprotokollen och bland riks-

dagsarkiven Sekreta utskottets och Sekreta deputationens arkiv. Westlund slogs av språket i handlingarna, vilket han menade avspeglade seriöst arbete. En annan språklig iakttagelse är att Adam Nolcken, minister i London, skriver mycket torrt i kontrast mot Joachim Dübens målande rapporter från S:t Petersburg. Kanslipresidenten Claes Ekeblad var nog inte nöjd med Nolckens rapportering. Ekeblads och riksrådet Carl Gustaf Löwenhielms anteckningar både på KB och i RA ger mycket utförliga redogörelser. I Ericsbergsarkivet och de Schefferska samlingarna i RA har det också funnits en del.

En redogörelse för Breteuils kontaktnät följde. Adolf Fredrik syns inte till mycket. Lovisa Ulrika är mycket pratsam. Hon imponerar inte på Westlund och inte heller på Breteuil, som nog tyckte att hon var en riktig satmara. I fråga om Gustaf är det tveksamt i början. Breteuil tycker att Gustaf är slösaktig och högfärdig. Med tiden förbättrades dock kontakten. Gustaf insåg att han behövde fransk hjälp för att klara sig upp på tronen. Frankrike behövde honom lika mycket. Redan 1766 fanns planen färdig för 1772 års kupp. Men hattarna tvekade inför alltför stark kungamakt. Breteuils bästa vän var generalen Fredrik Axel von Fersen, som han såg upp till. Hans främsta kontakter i övrigt bland hattarna var bröderna Scheffer, särskilt Pari-

sambassadören Ulrik Scheffer, Ekeblads statssekreterare Matthias Hermansson och riksrådet Gustaf Adolph Hjärne. Han hade god kontakt med andra länders diplomater, med ämbetsmän och hovmän, med franska kolonin i Stockholm och med sitt eget hushåll. I rang var den främste efter kungen och drottningen.

Efter Stockholm kom Breteuil till Haag. Sedan blev det inte Wien utan Neapel. Därefter Wien, efter att Marie Antoinette kommit till Paris som kronprinsessa, varigenom Wien blivit viktigaste huvudstaden i Europa. Efter Breteuil kom Vergennes till Stockholm. Vergennes blev operatören i kuppen 1772. Därefter blev han utrikesminister. Breteuil var regeringschef i de 100 timmarnas ministär vid tiden runt Bastiljens stormning 14 juli 1789 efter Jacques Neckers avgång. Breteuil blev premiärminister i exil i Bryssel, senare i Schweiz, med kungens fullmakt att förhandla med monarkerna i Europa.

Forskning och skrivande för nöjes skull

Det rubricerade seminariet gestaltade sig mest som en föreläsning utan diskussion. Men några få frågor ställdes dock. Den första frågan gällde bokens uppläggning utan rubriker osv. Svaret blev att det finns franska förebilder som ser rubriker som något störande. Westlund är inte förtjust i det van-

liga men har heller inte försökt vara ovanlig. Beträffande noter framhöll han att boken inte är någon doktorsavhandling och menade att noter stör mycket. Dessutom framgår brevens datum i texten. Så det blir en smaksak om noter skall skrivas. Nej, invändes det. Det är synd med allt värdefullt arbete bakom boken att inga källhänvisningar finns och att personregistret saknar sidhänvisningar. Westlund ser boken varken som ett vetenskapligt arbete eller populärt. Avsikten har inte varit att komma med något viktigt inlägg i forskningen. Författaren har bara råkat bli nyfiken på Breteuil. Forskningen och skrivandet har skett för nöjes skull. Läser man boken långsamt och ordentligt så hittar man alla hänvisningar.

En seminariedeltagare föreslog att ett särtryck i efterhand kunde avhjälpa bristerna. En förebild kunde vara Per Anders Fogelströms stencil till Stockholmsromanerna som går att beställa. Westlund svarade betydligt mer positivt på detta förslag än på kritiken av bokens faktiska utförande. Vi är många som hoppas att ett sådant särtryck faktiskt kommer till stånd. För då kan vi använda boken i tjänsten, vilket inte går om man är tvungen att läsa långsamt och ordentligt. ♦

Skribenten är nybliven pensionär.

Information, förvaltning och arkiv

– en antologi

Arkiv i Norrland 20. Skriftserie utgiven av Landsarkivet i Härnösand. Redaktör Patrik Höij. Härnösand 2005. Sidor 186. ISSN 0280 6142.

Det har gått 30 år sedan Landsarkivet i Härnösand gav ut sin första publikation i sin skriftserie, dvs. det skedde år 1975. På 30 år har det blivit 20 skrifter. För denna skrift står arkivarie Patrik Höij som redaktör. Patrik skriver i sitt förord "att det har varit ett nöje" att sammanställa denna bok. Boken innehåller sju uppsatser. Tre av artikelförfattarna hör hemma på Landsarkivet i Härnösand, tre av författarna hör hemma på Mittuniversitetet som bedriver arkivvetenskaplig utbildning i Härnösand. Den sista artikelförfattaren har haft anknyt-

ning både till Mittuniversitetet och till landsarkivet under sin Härnösandperiod enligt bokens förord av landsarkivarie Carina Strömberg. Anneli Sundqvist som är fil.mag. i arkiv- och informationskunskap skriver om formeringen av en vetenskaplig disciplin. Annelis artikel utgör en översikt. Jan Samuelsson fil.dr. i historia skriver om "Att rekonstruera ett ärendes gång". Marie Törnquist skriver om "Kyrkoleveransernas våndor". Marie arbetar på avdelningen för forskarservice på landsarkivet. Om "De statliga företagens arkiv" skriver Daniel Bergström. Daniel är arkivarie vid Vägverket. Patrik Wallins bidrag är av översiktskaraktär och heter "Elektronisk informationsförvaltning" Patrik är universitetslektor i arkiv- och informationsvetenskap

vid Mittuniversitetet. I "Tvånget att försaka" skriver Louise Nyberg om gallring. En alltid aktuell och intressant fråga. Louise är arkivarie på landsarkivet. Redaktören själv Patrik Höij skriver kritiskt om arkivpedagogik under rubriken "Bland reproduktioner och silverfiskar". Patrik är arkivarie på landsarkivet och arbetar främst med tillsyn. Jag vill absolut läsa en replik från en arkivpedagog på Patriks artikel som är lite elak. Vilket är ovanligt i arkivsammanhang. Vad jag inte gillar med antologin är att fotnoterna står längst ned på sidorna istället för sig längst bak i boken. Sedan måste jag säga som min femåriga son "Varför är det inga bilder?" ♦

Släktforska steg för steg

Per Clemensson och Kjell Andersson:
Släktforska steg för steg.
Falköping 2005. 144 sidor.
ISBN 91-27-35525-X.

Detta är den sjunde och helt omarbetade upplagan av "Släktforska steg för steg". Boken är skriven av Per Clemensson före detta arkivarie vid landsarkivet i Göteborg och Kjell Andersson journalist och historiker. Med utgångspunkt från en riktig familj får vi lära oss hur man söker sina rötter. Hur och var man börjar sitt sökande. Bokens fa-

Maria Nordström Jarnryd

milj får vi följa med ned till slutet av 1600-talet. Nyheter i den sjunde upplagan är att vi får lära oss hur man släktforskar med hjälp av datorn. Ett kapitel om emigranthandlingar har också lagts till sedan föregående upplagan. Här finns upplysningar om i vilka arkivinstitutioner du kan finna en speciell sorts handlingar, förslag på hur man gör en intervju med en äldre släkting och mycket, mycket mer. Boken är fint illustrerad med fotografier och arkivhandlingar. ♦

Tyska soldater på Gotland 1945

Hartmut Pauldrach:
Tyska soldater på Gotland 1945.
Arkiv på Gotland 2. Örebro 2004.
304 sidor. ISBN 91-631-4145.

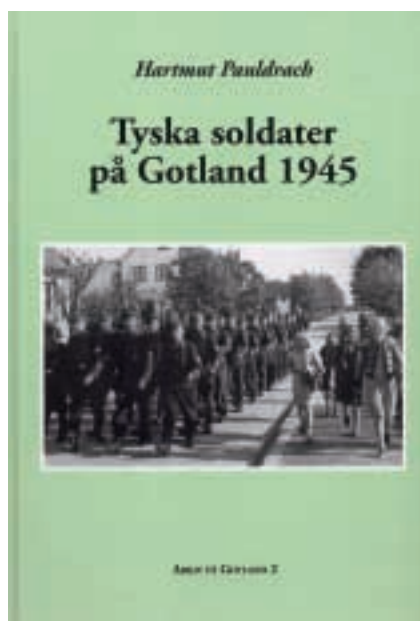
Landsarkivet och kommunarkivet i Visby har i serien Arkiv på Gotland givit ut "Tyska soldater på Gotland 1945" av Hartmut Pauldrach. Sommaren och hösten år 1945 internerades mer än 600 tyska soldater på Lager Lingen i Havdhem. En av dessa var Günter Pauldrach (1901–1984). Nu skriver hans son, sommargotlänningen Hartmut Pauldrach, sin fars och de övriga tyska soldaternas historia. Efter tiden på Gotland som beskrivs som en idyll skickades Günter Pauldrach och 600 andra tyska soldater till Rinkaby-lägre utanför Kristianstad. Författaren skriver om tyska soldater men han är väl medveten om att även andra nationaliteter fanns i lägre.

Tre barn

De tyska soldaterna utvisades till Sovjetunionen vid Lucia 1945 och de kom att tillbringa flera år i ryska fångläger. Günter Pauldrach fick återvända till Berlin 1948. I Tyskland hade han lämnat sin fru och tre barn, varav den äldste (född 1938) är bokens författare. Han och hans lillebror (född 1940) kom att återförenas med sin pappa. Deras lillasyster (född 1943) dog endast tre år gammal medan fadern var kvar i fånglägre.

Ovärderlig hjälp

Günter Pauldrach hade ett fotogra-

fi av sin familj som han gav till lägervakten Kalle Olsson på Gotland. På baksidan stod adressen till familjens hem i Berlin. Kalle Olsson förstod av bilden att familjen hade tre barn och han förstod att de hade det knapert, så efter krigsslutet skickade Olsson och hans hustru Dagny mat och kläder till adressen. År 1957 cyklade Hartmut Pauldrach från Tyskland till Gotland för att tacka makarna Olsson personligen för denna hjälp som varit ovärderlig för familjen.

Boken är uppdelad i tre delar. Den första delen handlar om flykten över Östersjön, om själva interneringstiden samt om utlämningen till Sovjetunionen. I bokens andra del finns ett antal personporträtt över internerade tyskar. Här skriver Hartmut Pauldrach inte bara om sin egen far utan han berättar om flera av de tyska solda-

Maria Nordström Jarnryd

ternas öden. Den tredje delen innehåller källförteckning, bilagor m.m.

Människor precis "som du och jag"

Att författaren skriver om sin egen pappa och att uppväxten påverkades av faderns öde påverkar naturligtvis boken. Det gör boken mer levande och personlig. Samtidigt kan det bli lite för mycket av det känslosamma. Författaren skriver själv i förordet att han vill visa att lägerfångarna var människor precis "som du och jag". Därför berättar han sin pappas historia. Boken innehåller ett rikt bildmaterial. Författaren har fått tillgång till flera privatpersoners arkiv. Till källorna hör brev, fotoalbum, teaterprogram, tre stycken lägstidningar, forskningsrapporter m.m. Även muntliga källor har använts. Intervjuer har gjorts med de som var med. I förordet skriver Hartmut Pauldrach att han blev intresserad av detta ett halvt sekel för sent. Hade han börjat då så hade han kunnat prata med sin pappa om detta medan han ännu var i livet. Boken är mycket läsvärd. ♦

Fransk ridderkors

for international indsats på arkivområdet

■ Frankrigs ambassadør Nicole Michelangeli, Nationalarkivar Ólafur Ásgeirsson og fhv. præsident fr. Vigdís Finnbogadóttir ved overrækkelsen af ordenen ordre des Arts et des Lettres i den franske ambassade i Reykjavík. Foto: Nationalarkivet.

Nationalarkivar Ólafur Ásgeirsson

Nationalarkivar Ólafur Ásgeirsson fik fornylig overrakt ridderkors ordre des Arts et des Lettres ved en højtidelighed i den franske ambassade. Ordenen, som Ólafur blev tildelt, er givet for ydet indsats indenfor videnskab og kunst. Ólafur får især denne anerkendelse for sit arbejde i det Internationale Arkivråd, hvor han har siddet i udvalg indenfor rådet i en årrække. Ólafur sidder nu i det Internationale Arki-

vråds hovedbestyrelse og leder dets projektledelse, som arbejder med arkivarers og arkivers videnskabelige projekter over hele verden.

Landsarkivarie Jari Lybeck

Landsarkivarien i Tavastehus *Jari Lybeck*, för närvarande tjänstledig och anvisad specialuppgifter av internationella karaktär vid arkivverket, erhöi våren 2005 riddartecknet av franska l'Ordre des Arts et des Lettres (instiftad 1957). Han

tilldelades orden för sina insatser som generalsekreterare för Internationella arkivrådets europeiska avdelning EURBICA. Under skötseln av detta uppdrag fr.o.m. år 2000 har han samarbetat med ordförande för nämnda kommitté, Martine de Boisdeffre, generaldirektör för den franska arkivförvaltningen, och hennes medarbetare Christine Martinez. ♦

I engelsk fangenskap i 1810

Roger Tronstad

■ Tegning av Osul Tellefsen.

Foto: Oddleif Lian.

„Jeg er meget bedrøvet og bekymret“, skriver en norsk krigsfange i England til sin kjære hustru i Norge i 1810.

I 1807 kom Danmark-Norge på Napoleons side i krigen med England. Den viktige handelsforbindelsen mellom Norge og Storbritannia ble brutt. Engelske krigsskip oppbrakte alle de danske og norske skip de kom over. Mannskapene ble satt i engelsk fangenskap. Flere

tusen nordmenn havnet „i prisoenen“.

I juli 1808 ble galeasen „2de Søstre“ oppbrakt av det engelske krigsskipet „Snake“ og ført til Portsmouth. Om bord på „2de Søstre“ var den 28-årige styrmannen Osul Tellefsen Vallesverd fra Høvåg (et par mil øst for Kristiansand). Han ble sittende i engelsk fangenskap helt til 1814, først på fangeskipet „Prothée“ i Portsmouth, siden på

fangeskipet „Niger“. På det sistnevnte skipet var det 350 fanger i 1811.

Fra fangenskapet sendte Osul en rekke brev hjem til kona Karen Andersdatter. De hadde giftet seg i 1807 og deres første barn ble født i 1808. Brevet som vi ser her, er preget av lengsel etter familien, frykt for hvordan kona skulle klare seg og frykt for Osuls egen framtid. Flere ganger søkte Osul det engels-

Karen C. Anderson
Portsmouth N. H. 8th July 1860

San Francisco, 1848

Omant af den oplystte mand
Opl. N. Tellefsen Walløe

■ Fartøyene 2. Søstre og „Snake“.

Foto: Oddleif Lian.

ke admiralitetet om å bli løslatt, men han fikk avslag hver gang. Vi ser at Osul hadde fått brev fra ektefellen og at han hadde snakket med folk som kom med skip fra Norge. Altså var det mulig for norske fanger å kommunisere med omverdenen.

Fangene kunne også gjøre andre spennende ting. Vinteren 1810

fikk Osul navigasjonsundervisning om bord på „Prothée“. Til det bruk laget han ei navigasjonsbok på 88 håndskrevne sider. Ellers fikk han utløp for sine kunstneriske ferdigheter ved å lage akvareller med ulike motiv: et sjøslag, admiral Nelsons flaggskip „Victory“ og fangeskipene på havna i Portsmouth. Han tegnet også galeasen „2de

Søstre“ og det engelske krigsskipet „Snake“ som erobret den. Med tilgang til ei sangbok skrev han av notene til mange sanger og små musikkstykker. Alt dette er bevart i et privatarkiv i Statsarkivet i Kristiansand. ♦

Forfatteren er 1.arkivar ved Statsarkivet i Kristiansand

■ Noter fra Osul Tellefsens sangbok.

Foto: Oddleif Lian.

Læs om slutrapporten fra
evaluering af det finske
arkivæsen, side 61–64.

Indhold

Utredning om arkivdepot for sykehusarkiver..... <i>Ivar Fønnes</i>	55	Portal til samfundsvidenskabelige undersøgelser ..... <i>Nanna Floor Clausen</i>	92
Arkiv, rettferd og demokrati..... <i>Maria Press</i>	58	MetaDater – et projekt til styring og dokumentation af komparative, samfundsvidenskabelige undersøgelser ..... <i>Nanna Floor Clausen</i>	92
Landslaget for lokal- og privatarkiver (LLP) fylder 20 år	59	Seminar om tilgængelighed af elektroniske arkivalier ..... <i>Eiríkur G. Guðmundsson</i>	93
Norge får ny riksarkivar.....	59	Nordisk samarbeid om Arkivenes dag..... <i>Tine Floater</i>	96
Arkivformidling i praksis	60	Det danske Udvandrerarkiv i 75 år	97
<i>Maria Press</i>		<i>Henning Bender</i>	
Varning för digital divide	61	Der Archivar 2006, nr. 1	101
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Karl Peder Pedersen</i>	
J.V. Snellman – statsman och människa	65	En djupdykning i polisiär förundersökning	102
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Tytti Voutilainen</i>	
Kungsholmen i frontlinjen	67	Bildtema i Arkiv, samhälle och forskning	104
<i>Johan Gidlöf</i>		<i>Gunnar Sundberg</i>	
ACCESS för ökat tillgängliggörande i Riksarkivet och landsarkiven	71	Ny broschyr til svenska Riksarkivet.....	104
<i>Leif Gidlöf</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Samarbete med amerikanska mormonrörelsen om skanning	73	Tapet i Danmark i 200 år.....	105
<i>Cecilia Nilsson</i>		<i>Kristin Brøgger Jensen</i>	
Arkiven och arbetsmarknaden.....	74	JSA Vol. 26, Nr. 2, Oktober 2005	106
<i>Tomas Lidman</i>		<i>Ragnheidur Mosesdóttir</i>	
Krigsarkivet bygger om!	75	En fransk ambassadör bland hattar och mössor	107
<i>Ulf Söderberg</i>		<i>Rolf Linde</i>	
Reykjavík Stadsarkiv formidler kulturarv.....	76	Information, förvaltning och arkiv – en antologi	110
<i>Svanhildur Bogadóttir</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Sammenlægges Nationalarkivet og National- og Universitetsbiblioteket i Island?	79	Släktforska steg för steg.....	110
<i>Ólafur Ásgeirsson</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Gamle idéer – ny viden.....	81	Tyska soldater på Gotland 1945	111
<i>Else Hansen</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Nordisk Arkivstatistik 2005	83	Fransk ridderkors for international indsats på arkivområdemødet	112
Registrering af arkivalier via internettet	87	I engelsk fangenskab i 1810	113
<i>Lars Martin Petersen</i>		<i>Roger Tronstad</i>	
Masseafsyring af papirarkivalier	88		
<i>Ole Magnus Mølbak Andersen</i>			